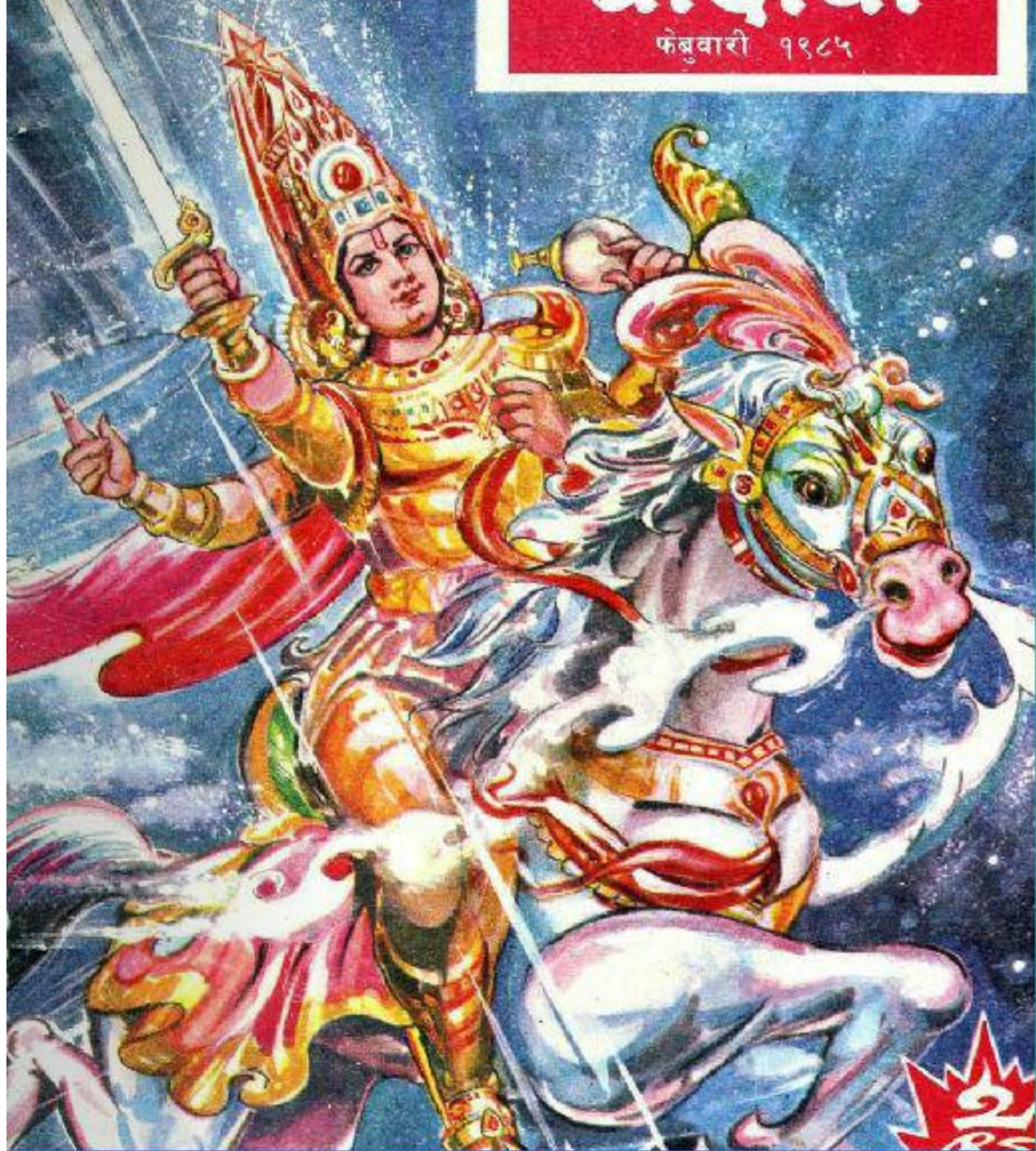
चांदोबा

फेब्रुवारी १९८५

चांदोबातील नवलाई

अपूर्व दृश्य

मध्य युगीन योद्धा कशा प्रकारची कवच धारण करीत होती व कशी चालत होती. ही गोष्ट सांगण्याच्या उत्साहाने प्रेरीत होऊन ब्रिटन मध्ये रहाणाऱ्या एका बिक ब्राऊन नावाच्या माणसाने ११२ पौंड वजनाचे कवच धारण करून एडिम्बरो-पासून डमफ्रीझ पर्यंत तीन दिवस चालून दाखविले.

कवीची समाधी

सर्व लोकांना पृथ्वीराज व संयोगिता ह्यांच्या शौर्यतेची गोष्ट माहीत आहे. पृथ्वीराजाच्या दरबारात चंदबरदायी नावाचा कवी होता. तो पृथ्वीराजाच्या अगदी निकटचा मित्र होता. आता नुकताच त्या कवीच्या समाधीचा शोध पुरातत्व विभागाच्या अधिकाऱ्यानी उत्तर प्रदेशातील हास्वा नावाच्या

भाषांतर यंत्र

जपान भाषेचे इंग्रजी भाषेत भाषांतर करणारे एक अनोखे यंत्र नुकतेच जपानने तयार केले आहे. हे यंत्र प्रत्येक तासाला तीन हजार शब्दांचे भाषांतर करेल.

तुम्हांला माहीत आहे का?

१. काय तुम्हांला माहीत आहे कां? प्रशान्त महासागराचे नामकरण कोणी केले ?

२. हिन्द महासागराचा सर्वात दाट प्रदेश कोणचा आहे ?

३. भारत व श्रीलंका ह्यांना वेगळे करणाऱ्या जलसंधीचे नाव काय ?

४. जगातील सर्वात लांब नदी कोणती ?

५. रोमच्या जवळून वहाणारी नदी कोणती ?

घराची राखण

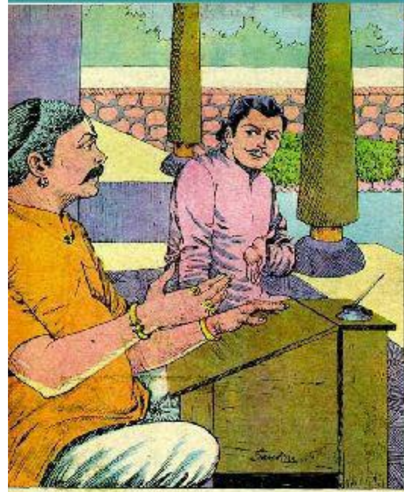
मणीपुर गावाच्या मध्यावर शिवनाथचे एक टुमदार घर होते. त्याच्या तरूणपणी त्याने खूप कष्ट मेहनत करून धन कमावले व त्याच पैशांने त्याने हे घर बांधले. त्यामुळे त्या घरावर त्याचे अत्यंत आकर्षण होते.

एकदा शिवनाथची बायको श्यामला नवऱ्याला म्हणाली. "अहो ऐकता कां? आपल्या गावातील बरेच जण काशी यात्रेला जाण्याची योजना आखत आहेत. आपल्याला सुद्धा त्याच्या बरोबर जाऊन तिर्थक्षेत्र हिंडून देवादिकांचे करायला चांगली संधी आली आहे. आपण सुद्धा त्यांच्या बरोबर जाऊ या कां?"

शिवनाथ चिडून म्हणाला–"घर सोडून आपण यात्रेला गेलो तर आपल्या घराची राखण कोण करणार? काशी यात्रेहून यायला कमीत कमी सहा महिने तरी लागतील.

पतीच्या मुखातून हे शब्द बाहेर पडताच श्यामला निराश झाली व म्हणाली– "ह्या घरापाठीमागे तुमच्या आकर्षणाचे काहीतरी गुढ असावे. तुमच्या मुलांना ह्या घराची काही आवश्यकता नाही. तेच तुम्हाला म्हणत आहेत की, हे घरदार विकून तुम्ही आमच्याकडे येऊन रहा पण तुम्हाला काही अक्कल आली नाही. त्यांच्या म्हणयाप्रमाणे घर विका व घराच्या काळजीपासून निश्चित रहा. त्याच बरोबर यात्रेला लागणारा पैसा कर्ज घेण्याची सुद्धा संकटे वाटणार नाहीत. यात्रेनंतर परत आल्यावर आपल्याला मुलांकडे रहाता येईल."

"बडबड बंद करून ऐक! मी जिवत असे पर्यंत हे घर विकण्याचा प्रश्नच उरत नाही." शिवनाथने आपल्या बायकोला दम देत म्हटले.

तरीपण श्यामला हट्टीपणाने म्हणाली– "मी जेव्हां कधी कुठे जाण्याचा विचार बोलून दाखवला की, तुम्ही नेहमी घरात रहाण्याचेच काढता. पण तुम्हांला हे समजत नाही की; आपले हातपाय जो पर्यंत हलताहेत तोपर्यंत ह्या यात्रा पूर्ण करावयास पाहिजेत. पाहीजे तर यात्रेहून परत येईपर्यंत घराच्या देखरेखी करीता माझ्या भावाला नाहीतर तुमच्या भाच्याला ठेवता येईल."

त्यावर शिवनाथ थोडा रागानेच म्हणाला–" जर कां मला कोणत्यातरी कारणाने घरातून बाहेर जावेच लागले तर मी घराला कलूपच लावून जाईन. कोणत्याही नातेवाईकाला घरात पाऊल ठेऊ देणार नाही." असे म्हणत त्याने डोके खाजवत विचार केला व झटक्यात उठून म्हणाला–" ठिक आहे! तुझ्या इच्छेप्रमाणे आपण यात्रेला जाऊ या!"

यात्रेला जाण्याचे ऐकताच श्यामलाचा आनंद गगनात मावेनासा झाला.

शिवनाथ सरळ शेठ वरप्रसादच्या घरी गेला. व आपण काशी यात्रेला जाणार असल्याचे सांगत म्हणाला–" शेठ साहेब! तुम्ही माझे घर गहाण ठेऊन. मला दोन हजार रुपये उधार द्या."

वरप्रसाद मनांतल्या मनांत खुष झाला परंतु वरवर त्याला कुचेष्टेने म्हणाला– "अशा प्रकारे गहाण का ठेवतोस? घरच विकून टाक म्हणजे कटकटच नाही. पाहिजे तर मी गावातल्या काही प्रतिष्ठीत लोकांना बोलावून आणतो व तुझ्या घरांची किंमत ठरवायला सांगतो."

शिवनाथ थोडासा चिडीला आला व म्हणाला–" मी माझे घर गहाण ठेऊन पैसे उधार मागत आहे. तुम्ही उधार पैसे दिले नाहीत तर मी दुसरा सावकार शोधतो.

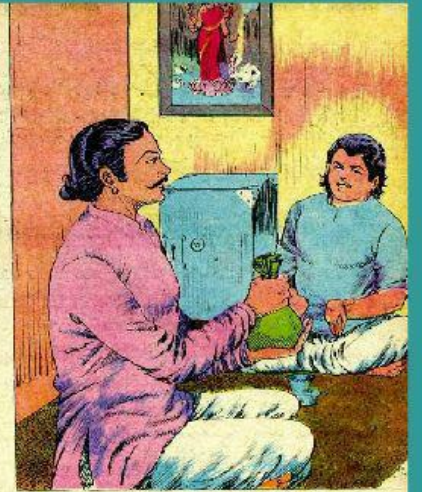
"ठिक आहे, जशी तुझी मर्जी! परंतु एक ध्यानात ठेव! काशी यात्रेला जाऊन परत यायला एवढे दोन हजार पुरणार नाहीत. पाहीजे तर तुझ्याकडून शंभराला एक रुपया प्रमाणे वार्षिक व्याज घेईन तुझे घर तर पुष्कळ मोठे आहे त्या करीता मी पांच सहा हजार सुद्धा तुला उधार देऊ शकतो." वरप्रसाद म्हणाला.

शिवनाथने शेवटी सावकाराचे म्हणणे मान्य केले व पैसे उधार घेऊन घर गहाण ठेवले.

सावकाराच्या घरातून बाहेर पडून शिवनाथ आपल्या भाच्याच्या रंगनाथच्या घरी गेला व त्याला म्हणाला–" अरे, तू मला काही दिवसापूर्वी म्हणाला होतास की तुझ्या शेताला लागून असलेले शेत आपण खरेदी करणार होतो. ह्याकारणाने तू सावकार वरप्रसादकडे पैसे उधार मागितलेस. मग तुझे काम झाले कां?

रंगनाथ चिंतेच्या स्वरात म्हणाला– "तो कंजुसमारवाडी वरप्रसाद अशा साधेपणाने पैसे देणार होय. तो तर शेकडा दोन रुपये व्याज मागत आहे. त्यामुळे मी काळजीत पडलो आहे, की काय करू?"

हात्तीच्या! हीच गोष्ट कां आहे. तू हे पांच हजार रूपये घे. मी व तुझी मामी आम्ही काशी यात्रेला चाललो आहोत! मी परत येई पर्यंत ह्या पैशांवर मला एक रुपया शेकडा ह्याप्रमाणे व्याज देऊन माझे पैसे परत दे." असे म्हणत त्याने ती रक्कम आपल्या भाच्याला दिली.

घरी परत येऊन शिवनाथने आपल्या बायकोला सांगितले. की, काशी यात्रेला जायची तयारी कर. परंतु श्यामलाने आपल्या नवऱ्याची शंका येऊन पहात म्हटले. काशी यात्रेला जायला तुम्ही पैसे कोणाकडून घेऊन आलात? व ह्या घराची राखण करायला कोणाला ठेवणार आहात?

"काय ग! तुला सर्वच गोष्टी सांगितल्या पाहिजेत कां? शिवनाथने आपल्या बायकोला दटावले.

ह्यानंतर एका आठवड्याने ते दोघे इतर लोकांबरोबर काशीयात्रेला निघाले.

सहा महिने झाल्यावर ते दोघे जण काशीयात्रेहून परत आले. श्यामलाने

आपल्या नवऱ्याला सर्व घर हिंडून दाखवत म्हटले. "अहो पाहिलत कां? जर कोणाला सांगितले की, हे घर सहा महिने रिकामे आहे. तर कोणी विश्वास सुद्धा करणार नाहीत इतके घर आरशासारखे लख्ख आहे व परसातील झाडे सुद्धा अगदी पूर्वीपेक्षा बहरलेली आहेत.

शिवनाथ हसत म्हणाला–"हे तर सर्व सावकार वरप्रसादचे काम आहे?"

श्यामला आश्चर्य करीत म्हणाली– "घराची अशा तऱ्हेची राखण करायला सांगण्याची सावकारावर कां पाळी आली?

ह्या मागे एक खूप मोठे रहस्य आहे. सावकाराची आशा! तेव्हां मी तर फक्त त्याच्याकडे दोनहजार रुपयेच उधार मागितले. परंतु त्याने आपले घर गहाण ठेवायला सांगून जबरदस्ती पांच हजार रुपये मला उधार दिले. त्याने असा विचार केला असेल–"एक तर आपण काशीयात्रेहून जिवंत परत येणार नाही, त्यातून जर आलोच तर एवढी रक्कम उधार घेतलेली परत करू शकणार नाही. ही गोष्ट जाणून मी विचार केला. वरप्रसाद पेक्षां चांगला घर राखणदार आपल्याला कोठून मिळणार म्हणून मी त्याच्या हातात घराच्या किल्ल्या देऊन आलो"

"सावकाराकडून जे पैसे उधारीवर मिळाले त्यातील एक पैसा सुद्धा आपल्या यात्रेला खर्च केला नाही. मी मेहनत कष्ट करून पैसे कमावले होते ते थोडे शिल्लक होते तेच प्रवास खर्चाला वापरले. सावकाराकडून मिळालेले पांच हजार रुपये मी संधी मिळताच माझ्या भाच्याला उधारीने देऊन टाकले. उद्या मी ते जाऊन व्याजासकट परत घेऊन येईन ते सावकाराला परत देऊन आपले गहाण ठेवलेले घर सोडवून घेऊन येईन."

फक्त घराच्या राखणी करीता शिवनाथने असे नाटक केले. त्याच्या बुद्धिमत्तेवर प्रसन्न होऊन श्यामला एकदम आश्चर्य चकित झाली व त्याच्याकडे पहात राहिली.

कांशाचा किल्ला

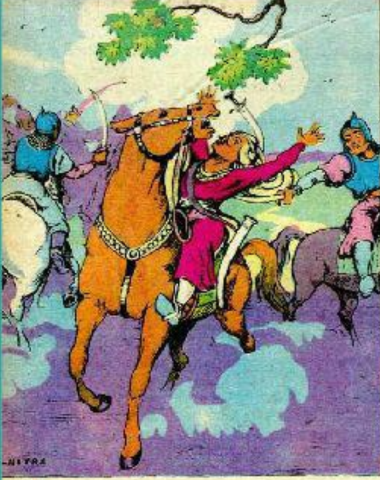

[२]

[राजा यशोवर्धनने आपल्या दोन मुलांपैकी धाकटा मुलगा गुणवर्धन ह्याचा राज्याभिषेक करण्याचा निश्चय केला. परंतु वीरपुरचा सामन्त सूर्यवर्मा ह्याने त्याला विरोध केला. सर्पकेतू नावाचा सामन्त गुणवर्धनला जाऊन मिळाला. दोघांनी सूर्यवर्माला ठार मारण्याचा कट रचला. त्यांनी जंगलात लपून अचानक सूर्यवर्मावर हल्ला केला. पुढे.....]

सूर्यवर्माला समजले की, आपण शत्रूच्या जाळ्यात सापडलो आहोत त्या शत्रूचा पण शोध त्याला लागला–"मारा कापा! सूर्यवर्मा जर जिवंत पळाला तर तुम्ही सर्वजण मारले जाल." असे शब्द त्याच्या कानावर पडले. त्याने आठवायचा प्रयत्न केला की, हा आवाज नक्की सर्पकेतूचाच आहे. दुसऱ्या क्षणाला सर्पकेतूची तलवार वायूमंडळ कांपत सप् सप् आवाज करीत बाहेर पडली व समोर येणाऱ्या शत्रू सैन्याची मुंडकी कचाकच् कांपू लागली. तेवढ्या अवधीत सूर्यवर्माला शत्रू सैन्याने चारीबाजूने घेरले व पकडले तेवढ्यात लांबून जोरजोरात सर्पकेतू सैनिकांना मागे हटवित पुढे येत होता.

सूर्यवर्माने विचार केला की, आपले मरण आता निश्चित आहे. त्याला अचानक त्याचा मुलगा चन्द्रवर्माची आठवण झाली.

व तो विचार करू लागला. त्याच्या मृत्युनंतर सर्पकेतू नक्कीच आपले सर्व राज्य राज्य हस्तगत करेल. त्याकरीता ह्या पूर्वीच कोणीतरी जाऊन आपल्या मुलाला सावध रहायला सांगितले तर चांगले होईल.

हा विचार येताच सूर्यवर्मा जोरजोरात ओरडू लागला—"सुबाहू! सुबाहू!" असे म्हणत समोरच्या आणखी एका शत्रूचे त्याने डोके तलवारीने उडविले. व घोड-याच्या छातीवर वार केला. तेवढीच संधी पाहून त्याने घोडयाचा लगाम खेचला व पाठीमागे वळवून घोडा भरधांव सोडला.

तेवढयात दूरवरून सुबाहूचे उत्तर ऐकू आले—"प्रभु! मी आपली काय सेवा करू? तावडतोब हुकूम द्या!"

तू तावडतोब वीरपुरला जाऊन चंद्रवर्माला सांग..... सूर्यवर्माचे बोलणे संपत नाही तोच पाठीमागून त्याच्या पाठीत शत्रूच्या सैनिकाने तलवार भोसकली.

तो कळवळत घोडयावरून खाली कोसळला. ते पहाताच अनेक शत्रूनी त्याच्यावर वार केले.

"पहा, पहा! दुसरा एक जण पळून जात आहे. त्याला पकडा व ठार मारा. सूर्यवर्मा मेल्यांची बातमी प्रथम वीरपुरच्या जनतेला समजता कामा नये." सर्पकेतू दरडावत म्हणू लागला. तेवढयात चार पांच घोडेस्वार सुबाहूचा पाठलाग करीत त्याच्या पाठोपाठ येऊ लागले.

सुबाहू सूर्यवर्माच्या सैनिकांपैकी अत्यंत विश्वासपात्र होता. तो लहानपणापासून सूर्यवर्माची देखरेक करीत होता. तो नुसताच संमजस नाही तर शुर, साहसी, पराक्रमी सुद्धा होता व अतिशय प्रसंगा-वधानी होता.

सुबाहूला समजले की, आपल्या राजाची रक्षा करता येणे संभव नाही. म्हणून तो निरोप सांगायला चंद्रवर्माकडे तावडतोब निघून जाऊ लागला. परंतु तेवढयात त्याला सूर्यवर्माचे बोलणे ऐकू आले. त्याने तावडतोब आपला घोडा वेगाने शत्रू सैन्यातून बाहेर काढून पहाडाच्या दिशेने भरधांव पिटाळला.

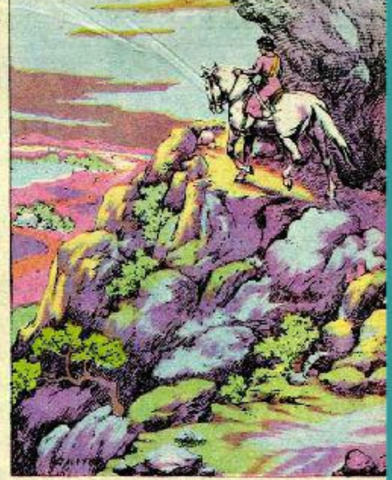
घोडा भरधांव पळत होता. सुबाहूला जर विरपुरला जायचे तर पूर्ण पहाडा-भोवती फेरी मारून जाणे भाग होते. पहाडातील रस्ता भयंकर अरूंद होता दोन घोडेच जेमतेम जाऊ येऊ शकत होते.

सुबाहूने आपला घोडा पहाडावर दामटला व वळून पाठीमागे पाहिले. तेव्हां शत्रू सैन्याचे घोडेस्वार पण त्याचा पाठलाग करीत पाठीमागे पहाडावर चढण्याचा प्रयत्न करीत होते.

आता सुबाहू व शत्रू सैनिकांत फक्त एक फुटाचेच अंतर काय ते उरले. सुबाहूला वाटू लागले ह्यांच्या हातून जर सुटका मिळवायची असेल तर हे अंतर थोडे वाढवायला पाहिजे नाहीतर शत्रू सैन्याचे बाण अंगावर येऊन पडू लागतील.

तेवढयात सुबाहूच्या अगदी जवळ शत्रूने सोडलेला बाण आला व थोडक्यात त्याच्या खांद्याजवळून निघून पहाडातील दगडाला लागून त्याचे तुकडे तुकडे होऊन खाली दरीत पडला.

सुबाहूने आपल्या घोडयाला सावध करीत लगाम घट्ट धरला व तो वेगाने

धावू लागला. पाठीमागे सूं सूं बाणाचा आवाज व माणसांचा हलकल्लोळ ऐकू येऊ लागला. थोडयावेळाने त्याने परत पाठीमागे वळून पाहिले. तेव्हां तर सैनिकांचे व त्याच्यातले अंतर अजूनही कमी झाले होते.

त्या खडकाळ पहाडातील अरुंद रस्त्याने सुबाहू आपल्या घोडयाला जबरदस्तीने दामटीत होता. एकीकडे भयंकर खोल दरी तर दुसऱ्या बाजुला उंच पहाड व दोन्ही मध्ये अरुंद रस्ता, जर कां अशा स्थितित घोडयाचा पाय निसरला तर त्याचे तुकडे तुकडे होऊन खाली पडतील अशा विचारानेच त्याला घाम

फुटला व तो हळू हळू घोडा हांकू लागला.

थोड्यावेळातच संध्याकाळचे अंधारून आले. आकाशात चंद्र उगवला त्या प्रकाशात खडकाळ रस्ता दिसु लागला. अचानक शत्रू सैनिक व घोड्याचा टांपाचा आवाज अगदी जवळ ऐकू येऊ लागला. आता दरडीत लपून बसण्याशिवाय गत्यंतर नाही असे समजून तो घोड्यावरून खाली उतरणार तोच एक बाण सूं सूं करीत त्याच्या अगदी जवळ आला व घोड्याच्या छातीत रूतला घोडा विव्हळत खाली पडला. त्याच बरोबर सुबाहू पण खाली कोसळला. घोड्याच्या रिकिबीत सुबाहूचे पाय अडकून बसले त्यामुळे तो दरीत न पडता तेथेच खडकात अडकून पडला त्याने पाच सहावेळा पाय बाहेर काढण्याचा प्रयत्न केला. शेवटी त्याच्या हाताला एका झाडाचा बुंध लागला. त्याला पकडून त्याने पाय खेचून बाहेर काढण्याचा प्रयत्न केला शेवटी एक हिसका मारताच त्याचा पाय रिकीबीतून बाहेर आला.

घोड्याचा आर्तनाद व दरी जवळच्या खडकाला लागून घोडा खाली उलटून पडण्याने दरीत कोसळता कोसळता त्याचे तुकडे तुकडे झाले.

दरीच्या पलीकडून हास्य ध्वनी व टाळ्याचा कडकडाट एकसाथ ऐकू आला. सैनिकांचा आनंद घोष ऐकू येऊ लागला. तेव्हां सुबाहूला समजले की, शत्रू आपण मरण पावलो असे समजून आनंदीत झाला आहे. त्याना वाटले की घोड्याबरोबर सुबाहूच्या सुद्धा दरीत पडून ठिकऱ्या ठिकऱ्या उडाल्या असतील.

सुबाहू झाडांच्या फांदीवर गुपचूप बसून राहिला. तो प्रदेश सुद्धा भयाण वाटत होता. परंतु चांदणी रात्र असल्यामुळे जरा देखील फांद्याचा आवाज आला तर शत्रूला आपण दिसू इतका प्रकाश होता. त्यामुळे शत्रुला जर कळले तर एक बाण सुद्धा आपला प्राण जायला पुरेसा आहे. असे वाटून तो काही वेळ निश्चल बसून राहिला.

असा विचार करीत फांद्याच्या मधून सुबाहू शत्रू सैन्याला टेहळू लागला. ते सैनिक जेथून घोडा पडला तेथे आले व घोड्यावरून उतरून त्यानी दरीत वाकून पाहिले. व नंतर परत आपापल्या घोड्याजवळ येऊन सल्लामसलत केली. सुबाहूला एक विचार येऊन भिती वाटू लागली. की शत्रूने आपल्याला पाहिले तर नाही. तेवढ्यात त्यांचा हास्यध्वनी ऐकू आला. त्यानंतर शत्रू सैन्याने घोड्यांना पाठीमागे वळविले व त्यावर आरूढ होऊन ते त्यानां पळवू लागले.

सुबाहूने निश्चिंत पणाने पोट भरून श्वास घेतला त्याचा पाय अडकल्यामुळे खूप दुखत होता तरी पण त्या परिस्थितित ते दुखणे त्याला जास्त जाणवले नाही, त्याला एकाच गोष्टीचा आनंद वाटत

होता की, तो दुष्मनाच्या हातून बचावला. आता सूर्योदयाच्या आत विरपुरला जाऊन चन्द्रवर्माला ह्या दुर्घटनेचा निरोप देता येईल व सर्पकेतूचा बदला कसा घ्यायचा ह्याचा पण विचार करता येईल.

थोड्या वेळाने शत्रू सैन्य दिसेनासे झाले. ते पाहून सुबाहू झाडच्या फांदीवरून खाली उतरला त्याचे कपडे फाटून त्याच्या चिंध्यां लोबंत होत्या. शरीरावर दगड काटे कुटे लागून खरचटले होते व त्यातून रक्त वहात होते. त्याने दोन मुठी भरून कसली तरी पाने गोळा केली व त्याचा रस काढून जखमांवर लेप लावला. त्याच वेळेला पहाडातून वाघाच्या डरकाळ्या ऐकू येऊ लागल्या. व भीतीने त्याच्या अंगावर सरसरून-कांटा आला.

त्या डरकाळया ऐकून सुबाहू निश्चल उभा राहिला. त्याला आठवले की ह्या पहाडत् फक्त वाघच नाहीत तर अस्वल व मोठमोठी अजगर सुद्धा आहेत. त्याना सामोरे जाण्याकरीता आपल्याला कोणत्या-तरी हत्याराची जरूरी आहे. परंतु त्याची तलवार व ढाल घोड्यावरून खाली पडताना कुठेतरी निसटून पडली होती. सुबाहूने आपली दृष्टी इकडे तिकडे वळविली. नतंर जवळच्याच एका झाडातून एक दणकट लांब काठी तोडून काढली व त्याचा आधार घेत तो पहाडातून सरपटत सरपटत पहाडाच्या त्या अरूंद रस्त्यावर आला.

तेथून विरपुरला जाणारा रस्ता सुबाहूला चांगला परिचयाचा होता. त्यामुळे तो अंधुक प्रकाशात मोठ्या निर्धाराने चालत पहाडातील घाटा पलीकडल्या एका गावांच्या जवळ येऊन पोहचला.

गांव तेथून थोडाच दूर होता. परंतु सुबाहूने लांबून पाहिले की बरेच लोक मशाली हातात धरून एकत्रित बसून काहीतरी चर्चा करीत आहेत. एवढ्या रात्रीच्या वेळी ह्या गावकरी लोकांना गावांच्या बाहेर येऊन गप्पा करण्यासारखे काय काम आहे? अशी त्याच्या मनांत शंका येऊ लागली. ते कोणी दरोडेखोर नाहीतर चोर असावेत. असे समजून तो कानोसा देऊन ऐकू लागला. तेवढ्यात घोड्यांच्या टांपाचे आवाज ऐकू येऊ लागले. अतिशय वेगाने घोड्याना दामटवत ते लोक त्या मशाली घेऊन उभे असलेल्या लोकांच्या जवळ येऊन पोहोचले व त्यांना म्हणाले तुम्ही अजून पर्यंत इथेच थांबलात कां? हो हो चला, लवकर करा! असे सांगत ते लोक पुढे निघून गेले.

ते पाहून ह्या गोष्टीचे सुबाहूला आश्चर्यच वाटले परंतु त्याच्या मनांत एक शका उत्पन्न झाली. ते सर्व मशाली धरणारे डाकू लूटरे असू शकणार नाहीत. त्या घोडेस्वाराच्या पोशाखा वरून तसे स्पष्ट दिसत होते. ते लोक विरपुरचे सैनिक आहेत का? सर्पकेतूचे सैनिक आहेत? ह्याचा उलगडा लांबून लागत नव्हता. मशाली घेऊन उभे असलेल्या त्या लोकांना कोणत्या प्रदेशात जायचे होते. हे जवळ गेले तरच समजणार होते.

असा विचार करीत सुबाहूने मनाने निर्णय घेतला की, ह्या प्रश्नाचे उत्तर काढावयाचे असेल तर त्या मशाल घेऊन गेलेल्या लोकांच्या पाठोपाठ त्याच्या प्रदेशातच जावयास पाहिजे आणि जर कां ते विरपुरचे लोक असतील तर त्यांच्या कडून एक घोडा घेऊन ताबतोब विरपुरला जाता येईल आणि जर कां शत्रू चे लोक असतिल तर...” त्याने हा विचार येताच, आपल्या कपड्यांकडे निरखून पाहिले. तेव्हां त्याच्या मनाला थोडा धीर आला. ह्या फाटक्या तुटक्या झालेल्या कपड्यांकडे पाहून आपण अमुक व्यक्ति आहोत म्हणून कोणी सुद्धा ओळखणार नाहीत. हिच एक चांगली युक्ति आहे असे समजून तो त्या मशाल घेतलेल्या लोकांच्या जवळ जवळ पोहाचला.

सुबाहू अगदी जवळ पोहोचला तेव्हां सर्वांनी त्याच्याकडे कुतुहलाने पहात त्यातील एक मशाल वाल्या लोंकापैकी एकजण म्हणाला–"ओहो पहा, कोणी एक भिकारी येत आहे. अरे भिकान्या! आता ह्या पुढे तुला भिक मागण्याची जरूर पडणार नाही. आमच्या बरोबर चल. पहाट होण्या आधी आम्ही विरपुर गावं लुटावयास जाणार आहोत. तू पण आमच्या बरोबर चल. तुला दहा बारा पिढया पुरेल इतके धन दौलत मिळले! काय चलतोस नां?" तुझे भाग्य चांगले आहे.

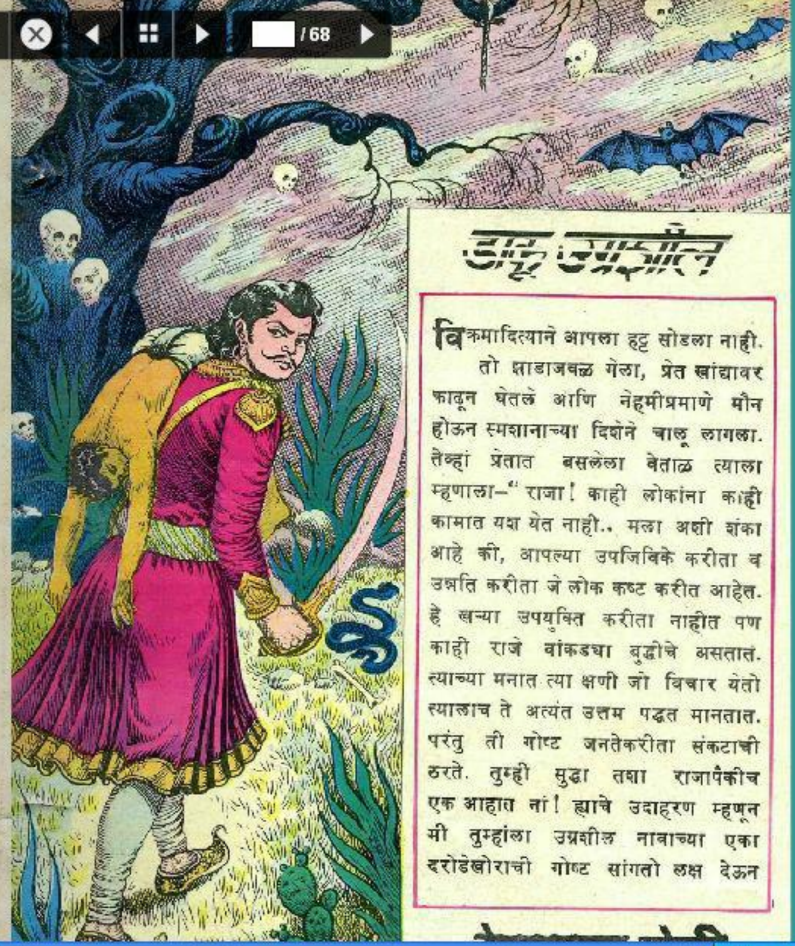
ह्या गोष्टी ऐकून सुबाहू आश्चर्य चकित झाला व स्वतःला सांभाळत म्हणाला. "हो, रे बाबा आपल्या सर्वांच्या बरोबर मी सुद्धा येतो. मला पगाराची जरूरत नाही. मला पोटभरून खायला मिळाले की. झाले." तो कोणाला न कळेल अशा गुळमुळीत पणाने त्यांना म्हणू लागला.

तो माणूस सुबाहूला काही म्हणणार तेवढयात काही घोडस्वार वेगाने त्या बाजुला आले व जोरजोरात ओरडू लागले–"महाराज, सर्पकेतूचा जय असो! सर्पकेतुचा जय असो! नंतर थोडावेळ थांबत ते शंका येत म्हणाले तुमच्या मधे जर कोणी विरपुरचे रहाणारे असले तर आताच शोधून पहा नंतर पश्चाताप करून काही फायदा होणार नाही." असे म्हणून ते सर्वांवर नजर फिरवून पाहू लागले.

त्या गर्दीतून एक व्यक्ति सुबाहूला इशारा करीत म्हणाली–"इथले सर्व लोक एकमेकांना चांगले ओळखतो. हा एक माणूस नविन आहे. दिसायला कोणीतरी भिकारी वाटतो आहे. आता आताच इथे आलेला आहे. त्याला आम्ही सर्वजण आत्ताच पहातो आहोत.

तेव्हां सर्व घोडेस्वार एकमेकांकडे पहात जोरजोराते ओरडत म्हणू लागले "अरे बाबा! असे म्हणत सुबाहूच्या बाजूला त्यानी आपापल्या घोडयांना वळविले. (क्रमशः)

डाकू उग्रशील

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! काही लोकांना काही कामात यश येत नाही.. मला अशी शंका आहे की, आपल्या उपजिविके करीता व उन्नति करीता जे लोक कष्ट करीत आहेत. हे खऱ्या उपयुक्ति करीता नाहीत पण काही राजे वांकडया बुद्धीचे असतात. त्याच्या मनात त्या क्षणी जो विचार येतो त्यालाच ते अत्यंत उत्तम पद्धत मानतात. परंतु ती गोष्ट जनतेकरीता संकटाची ठरते. तुम्ही सुद्धा तशा राजापैकीच एक आहात नां! ह्याचे उदाहरण म्हणून मी तुम्हांला उग्रशील नावाच्या एका दरोडेखोराची गोष्ट सांगतो लक्ष देऊन

ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वीची गोष्ट आहे. मणीकर्णिका नावाच्या देशावर सत्येंद्र नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्या देशाच्या जंगलातील पहाडावर उग्रशील नावाचा एक लुटारू रहात होता. गुहांमधुन तो आपल्या साथीदारांबरोबर गुप्तरूपाने रहात असे. तो फक्त वाटसरूंवरच हल्ला करत नसे तर राज्यातील गांवामध्ये जाऊन हल्ला करून लोकांच्या वस्तु लुटून आणून पहाडातील गुहांमध्ये ठेवीत असे. तो हल्ला करण्याच्या वेळेस तोंडावर बुरखा घालून जाई. त्यामुळे सर्वांना उग्रशील त्याच्या टोळीचा नेता आहे हे माहित होते. परंतु त्याचे तोंड कोणी अद्याप पाहिले नव्हते.

उग्रशीलची बायको हिला त्याने लुटालुट व दरोडे घातलेले अजिबात आवडत नव्हते. तिने कित्येकदा आपल्या नवऱ्याला समजावून सांगून पाहिले की; हा सर्व धंदा सोडून देऊन आपण सामान्य माणसां-सारखे जिवन घालवू या. परंतु त्यावर उग्रशील हसत म्हणे–"आता हे आयुष्य डाकू म्हणुनच जगावयास पाहिजे सामान्य तऱ्हेने जगणे ह्याजन्मी शक्य नाही."

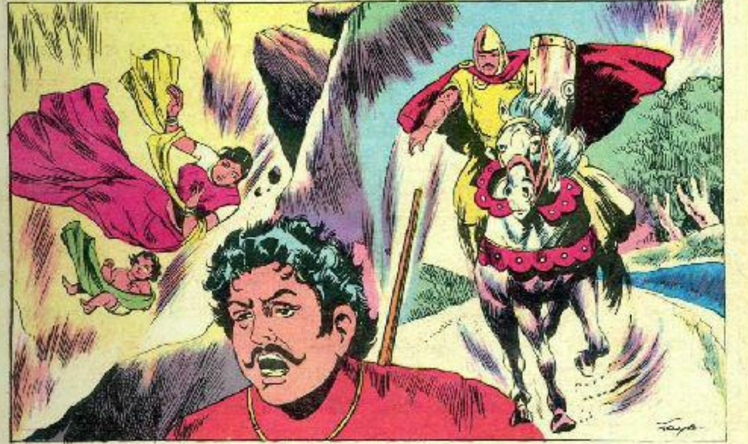
उग्रशीलच्या लग्नाला पंचवीस वर्षेपूर्ण झाल्यानंतर त्याना एक मुलगा झाला. मुलाच्या जन्मापासून त्याच्या मनांत प्रेम व वात्सल्य निर्माण झाले. तो मुलाला प्राणा-पेक्षा जास्त जपत होता. तो केव्हां केव्हां लुट करावयास जाई, तेव्हां त्याला परत यायला चार पांच दिवस लागत. तेव्हां तो उदासिन दिसत असे. त्याच्या चेहऱ्यावर पहिल्यासारखी क्रुरता व आवेश दिसत नसे. तो ज्या घरात जाऊन दरोडा घाली त्या घरात जर एखादे लहान मुल दिसले तर त्यांला तो मांडीवर घेई व त्याचे चुंबन घेऊन प्रेम करीत असे. हे त्याचे वागणे त्याच्या साथीदारांना अजिबात आवडत नसे.

त्याचे साथीदार उग्रशीलला केव्हां केव्हां समजाऊन सांगत–" असे जर आपण लाडप्यार करत बसलो, तर केव्हांतरी राज्याच्या शिपायांच्या हाती पकडले जाऊ. काय हो! तुमच्याच घरी मुल आहेत आमच्या घरी नाहीत कां? चोर लुटारूंच्यात ही प्रवृत्ती अत्यंत घातक होऊ शकते.

ते एका अशा एका गावात पोहोचले की; पुर्वी त्यांनी तेथे दरोडा घातला नव्हता.

एका दिवशी उग्रशील एका झाडाच्या सावलीत विश्रांती घेत असतांना त्याचा डोळा लागला व त्याला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्यांनी पाहिले राजाचे शिपायी पाठलाग करीत येत आहेत व आपण जोरात घोड्यावरून पळत आहोत. तेवढ्यात घोड्याचा पाय एका झाडाच्या फांदीत अडकून आपण खाली पडलो. पुन्हां उठून दुप्पट वेगाने पळू लागलो. परंतु तेवढ्यात शिपायाने नेम धरून आपल्यावर भाला फेकला. तो पाठीत जाऊन घुसला. अति वेदनेने आपण मुर्च्छा येऊन खाली कोसळलो. त्याच क्षणी त्याची बायको व तीन महिन्याचा त्याचा मुलगा पहाडाच्या कड्यावरून खाली दरीत कोसळत असलेले आपल्याला दिसले.

उग्रशील ते दृश्य पाहून किंचाळत धडपडत उठून बसला. त्याचे सर्वांग थरथर कांपू लागले त्याला वाटले की; आपण जे स्वप्न पाहिले ते नक्कीच भविष्यात खरे ठरेल चोरी करणारा केव्हांना केव्हां तरी पकडला जातोच मग आपल्या बायकोचे व मुलाचे काय?

उग्रशीलने विचार केला. नंतर थोडया दूरवर झोपलेल्या आपल्या साथीदारांना त्याने उठविले व म्हटले–"चला, आपण इथूनच परत आपल्या घरी जाऊ."

उग्रशीलच्या तोंडून बाहेर पडलेली गोष्ट ऐकून त्याचे साथीदार आश्चर्यचकित झाले. व त्याला म्हणाले–"हे काय आश्चर्य! आजपर्यंत कुठेही लूटालूट केल्याशिवाय आपण घरी परत गेलो आहोत का?"

उग्रशीलचा चेहरा लालबुंद झाला. त्याने म्यानातून तलवार बाहेर काढून दरडावीत म्हटले–"मी तुमचा नायक आहे. हा माझा तुम्हांला आदेश आहे."

त्यानंतर अनिच्छेनेच सर्व साथीदार उग्रशीलच्या बरोबर आपापल्या घरी परत आले. ते पाहून सर्वांच्या बायका-मुलांना आश्चर्य वाटले.

नंतर उग्रशीलने सर्वंजणांना एकत्र बोलावून म्हटले–" आपण सर्वजण मानव होऊन सुद्धा एखाद्या क्रुर श्वापदासारखी आयुष्य घालवत आहोत. आपल्या मुला-बाळांना सुद्धा अशा प्रकारे आयुष्य घालवावे लागू नये. त्यामुळे सकाळ उजाडताच आपण आपल्या राजधानीला जाऊन राजाच्या शिपायांकडे आपण स्वतःला सपुर्द करू या. आपल्याला आपल्या कृत्यांची शिक्षां मिळाली तरी हरकत नाही. परंतु आपल्या कुटुंबाला व मुलाबाळांना चांगल्या तऱ्हेने आयुष्य घालवता येऊ दे."

हे ऐकताच बऱ्याच जणांनी विरोध दर्शवत उग्रशीलला म्हटले–" आजपर्यंत आम्ही लोकांनी जे भयंकर अपराध केले आहेत ते पाहूनच राजा आम्हाला भयंकर शिक्षा करेल. त्यामुळे हे जंगल सोडून आम्ही कोठेही जाणार नाही."

"तर तुम्हां लोकांची जशी इच्छा आहे तसे करा! मी मला स्वतःला राजाच्या शिपायाच्या ताब्यात देईन. तुम्ही घाई-गडबड न करता विचारपूर्वक काय तो निर्णय घ्या. व उद्या सकाळी मला सांगा.

उग्रशीलने आपल्या सर्व साथीदाराना योग्य सल्ला दिला.

आपल्या पतीमध्ये झालेले परिवर्तन पाहून उग्रशीलच्या बायकोला अत्यंत आनंद झाला.

उग्रशीलच्या सल्ला न जुमानता त्याला सर्वांनी विरोधच दर्शविला. त्यामुळे त्याला अत्यंत राग आला. तो रात्रभर शांततेने झोपू शकला नाही. रात्रीच्या तिसऱ्या प्रहरी तो उठून बाहेर पडला. बाहेर अत्यंत थंडी होती. तो एका झाडाखाली अंधारात जाऊन उभा राहिला. थोड्या दूरवर एका झाडाखाली त्याचेच दोन अनुयायी आपापसात बोलाचाली करीत असलेले त्याला दिसले ते काय बोलतात हे ऐकण्या करीता तो कान लावून ऐकू लागला.

त्यातील एकजण म्हणत होता–"एक मुलगा झाल्याबरोबर उग्रशीलच्या स्वभावात भलतेच परिवर्तन झाले. त्याने स्वतःला राजाच्या हाती सोपविले तर ते त्याचा नानातऱ्हेने छळ करून त्याच्याकडून आपला मागमुस काढून घेतील. त्यामुळे झोपेतून उठण्या आधीच सकाळ व्हायच्या आत त्याच्या सर्व कुटूंबाला मारून टाकले पाहिजे."

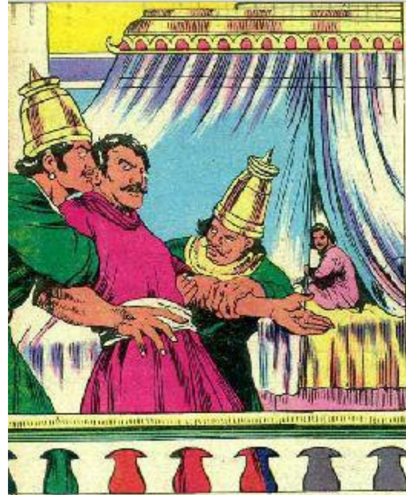
"मी तुझे म्हणणे मान्य करतो. आपला

सांगून त्यांची मदत घेतली पाहिजे" दुसरा म्हणाला.

हे ऐकताच उग्रशीलला तेथे रहाणे धोक्याचे वाटले. त्याक्षणीच जाऊन त्याने बायको मुलाला उठविले व घोडयावर बसून तो राजधानीकडे निघाला.

दोन दिवसांनी तो राजधानीला पोहोचला. त्याने एका ठिकाणी घोडयाला सोडून दिले. व बायको मलाला बरोबर घेऊन पायीच राजधानीत निघाला. कित्येक वर्षे जंगलात आयुष्य घालविल्यामुळे उग्रशीलच्या बायकोला तेथील गर्दीत चालणे मुष्किल होऊ

त्या दिवशी रात्री ते एका धर्मशाळेत उतरले. अर्धरात्री उग्रशील आपल्या बायकोला म्हणाला–"मी सकाळ उजाडताच राजभाटच्या हाती स्वतःला सुपूर्द करतो."

हे ऐकताच उग्रशीलची बायको घाबरून गेली व म्हणाली-"आम्हांला ह्या लोकांच्यात सोडून तुम्ही जर तुरूंगात गेलात, तर आमचे काय हाल होतील? पाहिजे तर आम्हांला दोघांना विष पाजून मारून टाका व मग जा."

आतामात्र उग्रशीलच्या समोर गंभीर प्रश्न उभा राहिला. त्याने जे धन आपल्या-बरोबर आणले होते. त्यांने कोणताही धंदा काढून आरामात जिवन घालवणे शक्य होते. परंतु तो तर डाकू उग्रशील होता. शेवटी ही गोष्ट किती दिवस गुप्त राहू शकेल. नंतर जर हे राजाला समजले तर राजा भयंकर शिक्षा करेल. जर आताच राजा समोर उभे राहिले तर त्यातल्या त्यात कमी शिक्षा होईल.

उग्रशील असा विचार करून आपल्या बायको मुलाला गाढ झोपेत असतानाच सोडून निघाला. तो एक कुशल डाकूच त्यामुळे त्यांनी राजाच्या शिपायांच्या डोळ्यात धूळ फेकून राजाच्या महालात प्रवेश केला. तो राजाच्या पलंगापाशी जात नाही, तोच त्याचा पाय एका थाळीला लागला व त्याच्या आवाजाने शिपायी चोर! चोर! म्हणत राजाच्या महालात घुसले व त्यानी उग्रशीलला पकडले.

राजा सुद्धा त्या आवाजाने जागा झाला. उग्रशील जोरजोरात ओरडू लागला की; तो चोरी करण्याकरीता महालात आलेला नाही.

राजा सत्येंद्रने आपल्या शिपायांना हुकूम सोडला–"तुम्ही सर्वजण त्याची तपाशी करा. न जाणो त्याच्या जवळ काय काय हत्यारे असतील."

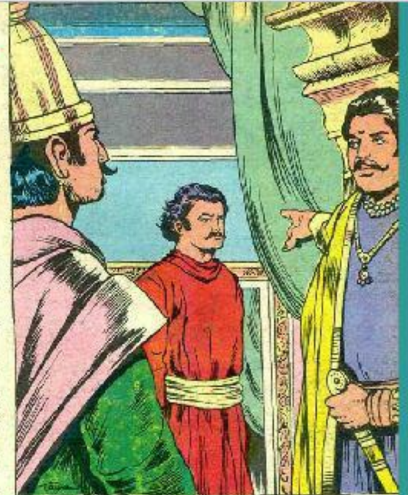
पहारेकऱ्यांनी त्याची तलाशी घेतली. परंतु त्याच्याकडे कोणतेही हत्यार सापडले नाही.

"त्याला इथेच सोडून तुम्ही सर्वजण जा." राजाने हुकुम सोडला. पहारेकरी निघून गेल्यानंतर उग्रशीलला राजाने विचारले–"तू चोरी करायला आला नाहीस तर मग कशाला आलास?"

उग्रशीलने राजाला नतमस्तक प्रणाम करून म्हणाला–"महाराज, मी जे अपराध केले आहेत. त्याची शिक्षा घेण्याकरीता आलो आहे. मी शिपायांच्या हाती बंदिस्त झालो असतो तर सर्व जनतेला हे समजले असते व अशा स्थितीत माझी बायको व मुलगा ह्यांना त्याचा त्रास सहन करीत दिवस काढावे लागले असते" त्यानी आपला सारा वृत्तांत राजाला सांगितला.

राजाने त्याची सर्व कहाणी ऐकली व संतुष्ट होत मान हलविली. नंतर शेजारच्या खोलीत जाऊन त्यांनी एक थैली आणली व उग्रशीलला म्हटले–"उग्रशील, ह्या थैलीत शंभर सोन्याची नाणी आहेत. पुढच्या वर्षी बरोबर ह्याच दिवशी तू मला दोनशे सोन्याची नाणी आणून द्यावयाचीस परंतु लक्षात ठेव ती तुझ्या स्वतःच्या कष्टाच्या कमाईची असली पाहिजेत." असे म्हणत त्याने त्याच्या हातात ती थैली दिली.

ह्यानंतर राजाने टाळी वाजवून आपल्या पहारेकऱ्यांना बोलावले व म्हटले–"तुम्ही

ह्याचा आदर ठेऊन ह्याला नेऊन राज-मार्गावर सोडून द्या."

पहारेकऱ्यांनी राजाच्या सांगण्या-प्रमाणे केले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा जेव्हां डाकू उग्रशीलने स्वतःला राजाच्या ताब्यात दिले. तेव्हां राजाने त्याला दंड न करता वर शंभर सोन्याची नाणी देऊन सोडून दिले. हि तर राजाची वांकडी बुद्धी म्हटली पाहीजे नां? ह्या गोष्टीची काय खात्री की तो भविष्यता-परत चोरी व लुटमार करणार नाही. राजाकडे तर अनेक पहारेकरी व शिपायी आहेत त्यामुळे त्याला तर डाकू पासून धोका

नाही परंतु सर्वसाधारण माणसाचे काय होणार? उग्रशीलमध्ये परिवर्तन झाले असेल, परंतु जंगलात रहाणाऱ्या त्याच्या बाकीच्या लोकांची काय खात्री? ह्या सर्व गोष्टीचा विचार केला तर राजाने मनांत आला तसाच निर्णय घेतला कां? ह्याचे गुपित मांहीत असून तू सांगितले नाहीस तर तुला माहीतच आहे की तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–" राजा सत्येन्द्रने डाकू उग्रशीलला दण्ड न देता मुक्त करून स्वता:चा मोठेपणाच दाखवून दिला. खरे तर शिक्षा देणे ह्याचा एकच उद्देश असतो की; अपराध्याला त्याची चुक समजून देणे. व त्याचा मनांत त्या गोष्टीचा बदल घडवून आणणे. परंतु त्याच्या शाररिक दृष्टीनें छळ करणे हा नाही. उग्रशीलने आपल्या साथीदारांचे म्हणणे न ऐकता आपण केलेल्या अपराधाची शिक्षा भोगण्या करीता राजधानीला येऊन राजाच्या हाती स्वता:ला सोपविले. ह्यावरून ह्या गोष्टीचा उलगडा होतो की, भविष्यात हा केव्हांही चोरी करणार नाही. व लुटमार करणार नाही. त्याने राजाला सांगितलेल्या सर्व गोष्टी ऐकून त्याने अंदाज लावला की, उग्रशीलचे इतर साथीदार कुठे आहेत व कुठे रहातात. त्या लोकांना कसेही कळेल की, राजाने त्याच्या नेत्याला दण्ड न करता क्षमा करून सोडून दिले आहे. त्यामुळे राजा हा धर्मात्मा आहे. समजून ते राजाच्या समोर येऊन उग्रशील सारखे क्षमा मागतील आणि तसे जर झाले नाही तर राजाचे शिपायी त्यांना पकडून आणतील ह्या सर्व कारणांमुळे आपल्याला समजून येते की, राजा वांकड्या बुद्धीचा नाही. व विचारपूर्वक निर्णय घेणारा आहे. त्याहुन तार्किक दृष्टी ठेवणारा व विवेकशील आहे."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि पुन्हां झाडाजवळ जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

अंधविश्वास

वल्लभपुर गावात रंगराव व सुजाता नावाचे दाम्पत्य रहात होते. एकदा त्यांचा पाच वर्षाचा मुलगा आजारी पडला. त्यांच्या गावात चांगला वैद्य कोणी नव्हता. त्यामुळे ते शेजारच्या गावातील एका प्रसिद्ध वैद्याकडे गेले. वैद्याने मुलाला तपासले व एका आठवड्याचे औषध दिले.

एक आठवडा उलटला, परंतु मुलगा बरा झाला नाही. सुजाताला फार काळजी वाटू लागली. वैद्याने दिलेल्या औषधावरचा तिचा विश्वास उडाला. त्यांच्याच गावात श्यामनाथ नावाचा एक देवीचा उपासक रहात होता. तो मंत्र-तंत्र करून आजारी लोकांना गंडे ताईत वगैरे देत असे. त्याच्यावर सुजाताचा विश्वास होता. तो दर शुक्रवारी देवीची उपासना करून ताईत देत असे. त्या दिवशी श्यामनाथच्या घरी खूप गर्दी होई. दूरदूरहून लोक त्याच्याकडे येत असत. सुजाताने नवऱ्याला सांगितले की, त्याने श्यामनाथकडे जाऊन मुलाकरीता ताईत घेऊन यावा.

"हे तर भोळे, अज्ञानी लोकांचे काम आहे. मी त्याच्याकडे जाणाऱ्या बऱ्याच जणांशी बोललो आहे ते तर एकजात अंधविश्वासावर जगतात. ज्या रोगाला औषध बरे करू शकत नाही. त्या रोगाला ताईत काय बरा करणारा? मी परत वैद्याकडे जाईन व त्याची स्थिती सांगून औषध घेऊन येईन. तू घाबरू नकोस." रंगरावने आपल्या बायकोला समजावत म्हटले.

रंगराव जेव्हां वैद्याच्या घरी पोहोचला. तेव्हां वैद्य घरी नव्हता. घरातल्या लोकांकडून त्याला समजले की, वैद्याची बायको बऱ्याच दिवसांपासून आजारी आहे. परंतु तिच्यावर औषधांचा काही परीणाम होत

नाही. त्यामुळे वैद्य श्यामनाथकडून ताईत आणावयास गेला आहे.

हि गोष्ट ऐकताच रंगरावला आश्चर्याचा धक्काच बसला. तो लगेच आपल्या गावी परतला व पाहातो तो काय श्यामनाथच्या घरी तुडूंब गर्दी. त्या गर्दीत त्याला वैद्यबुवा सुद्धा दिसले. रंगरावने जवळ जाऊन वैद्याला मुलाबद्दल सांगितले.

वैद्याने आपल्या हातातील पिशवीतुन काही औषधे बाहेर काढून रंगरावच्या हातात दिली. व एक आठवडाभर औषधे घेऊन नंतर काय उपयोग झाला किंवा नाही हे कळविण्यास सांगितले.

रंगरावने औषधे हातात घेऊन वैद्यांना विचारले–"काय हो ! आपण तर वैद्यक-शास्त्रातले गाढ पंडीत तरी सुद्धा तुम्ही ताईत आणायला आलात ?"

रंगरावच्या बोलण्याचे वैद्याला हंसू आले तो म्हणाला–"ह्या गंडे दोऱ्यावर मी विश्वास ठेवू कां नको ठेवू हि गोष्ट वेगळी. परंतु खरी गोष्ट अशी आहे की, कित्येक दिवसांपासून माझ्या बायकोवर औषधांचा इलाज करीत आहे. परंतु तिचा आजार काही बराच होत नाही. तेव्हांपासूनच माझ्या बायकोचा ह्या ताईतवर इतका विश्वास बसू लागला. तिला वैद्यक शास्त्राचे ज्ञान तर नाही परंतु औषधांचे गुण चांगले माहीत आहेत. माणसाचा वैद्याच्या औषधांवर विश्वास असायला हवा मी समजलो की, माझ्या औषधांवरचा माझ्या बायकोचा विश्वास उडाला आहे."

जेव्हां रंगराव शेजारगावी वैद्याच्या घरी गेला होता. तेव्हां नकळत त्याच्या बायकोने श्यामनाथकडून ताईत आणून गुपचूप मुलाच्या कमरेला बांधून ठेवला होता.

एका आठवड्याने औषधांमुळे त्यांचा मुलगा खडखडीत बरा झाला. त्यावर रंगरावने विचार केला की, वैद्याने दुसऱ्या खेपेस दिलेल्या औषधाचा चांगला उपयोग झाला. परंतु सुजाताची खात्री झाली की, आपण बांधलेल्या ताईताच्याच महिम्याने आपला मुलगा बरा झाला.

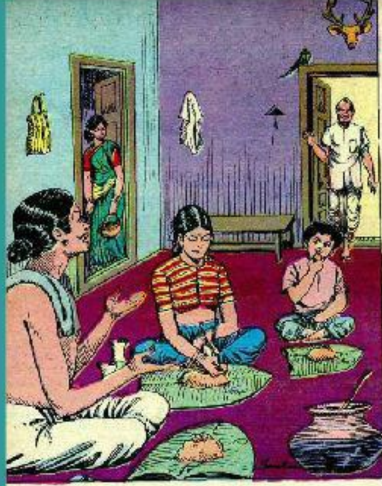
दानाचा महिमा

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असतां बोधिसत्वांनी त्याच्या कारकुनाच्या रूपाने अवतार ग्रहण केला. ते ऐंशी करोड सुवर्ण नाण्यांचे मालक होते. परंतु त्यांच्या मनातून संसारा विषयी वैराग्य उत्पन्न झाले. त्यामुळे त्यांनी राजाला सांगितले की, ह्या सर्व संपत्तीचा तुम्ही स्विकार करावा.

"माझ्याकडे धनाची काही कमतरता नाही. त्यामुळे तुम्ही तुमचे धन इतर कोणत्याही प्रकारे कारणाला लावा"–राजा म्हणाला. त्यानंतर कारकुनाने राजाच्या संमतीने काशी नगरात सहा धर्मशाळा उघडल्या. ज्यात गरीबांना फुकट रहाणे खाणे मिळे त्याच बरोबर त्यांना दानही मिळत असे.

ह्या धर्मशाळा अनेक वर्ष चालवल्यामुळे त्याचे फळ म्हणूनच की, काय मरणानंतर त्या कारकुनाला स्वर्गात इंद्राचे स्थान प्राप्त झाले. त्याच्या मुलाने सुद्धा वडीलाच्याच पाऊलावर पाऊल ठेवून कार्य केल्यामुळे त्याला चंद्राचे स्थान प्राप्त झाले. चंद्राच्या मुलांने सूर्याचे स्थान मिळविले. सूर्याच्या मुलगा मातली व मातलीचा मुलगा पंचशिखाग्नी रूपाने जन्मले. अशा तऱ्हेने सर्वांनी देवत्व प्राप्त केले.

परंतु पंचशिखच्या मुलापर्यंत पोहोचता पोहोचता त्याच्या वंशाचे आचरण व क्रम नाहिसे झाले. कारण पंचशिखचा मुलगा ऐंशीं करोडो सोन्यांच्या नाण्याचा अधिपती असुन सुद्धा नंबर एकचा लुच्या कंजुस होता. त्याने सर्व धर्मशाळा बंद करून टाकल्या. अन्नछत्रे बंद पाडली. कैक इमारती जाळून टाकल्या. त्याला वाटे की, आपले सर्व पुर्वज मूर्ख होते. त्यामुळे त्यांनी दानधर्म करून सर्व पैसा व्यर्थ खर्चला.

अन्नछत्र बंद झाल्याबरोबर गावातील सर्व गरीब लोक कंजुसमारवाड्याच्या घरा समोर गोळा झाले व हात जोडत विनंती करू लागल–"सरकार, दान देण्याच्या कमात अडथळा आणू नका. अन्नछत्र बंद करू नका." परंतु त्याच्या विनविण्याला त्याने दाद दिली नाही. उलट आपल्या नोकरांकरवी हाकलून लावले.

कंजुसमारवाडी सुद्धा करोडोपती होता. व आपल्या आजोबा पणजोबांसारखा राजाकडे कारकुनी करीत होता. परंतु तो आपले आयुष्य ऐष आरामात घालवित नसे. स्वत: पोट भरून जेवत नव्हता व बायकोमुलांनापण खाऊ देत नव्हता. तो थोडया कांदा मिरची बरोबर भाकरी खात होता व आबंट ताक पित होता.

एक दिवस तो कंजुस कारकुन दरबारात जायच्या वेळेला आपल्या सहाय्यक कारकुनाला पण बरोबर घेऊन जावे ह्या विचाराने त्याच्या घरी गेला. तेव्हां त्याचा सहाय्यक आपल्या बायको मुलांबरोबर बसून हलवा खात होता. त्याला पहाताच तो झटकन् उठून उभा राहिला व त्याला खाण्याची विनंती केली.

कजुंस मारवाडी असा विचार करून घाबरला की, जर आता आपण हलवा खाल्ला तर, केव्हां ना केव्हांतरी ह्या सर्वांना आपल्या घरी जेवायला बोलावणे भाग पडले. त्यामुळे तो म्हणाला–"मित्रा, आज तर मला भुक नाही. थोडयावेळा पूर्वीच मी पोटभर जेवलो.

परंतु त्या क्षणी कजुंसमारवाड्याला हलवा खाण्याची तीव्र इच्छा झाली. पण जर घरी हलवा तयार केला, तर आपल्या बरोबर केकजण तो खातील त्यामुळे त्याने ती इच्छा घरी प्रकट करून दाखविली नाही व तो मनातल्या मनात खंगत आजारी पडला.

त्याच्या बायकोने विचारले–"काय तुम्हांला बरे वाटत नाही कां? औषधपाणी कां घेत नाही?"

"तुच आजारी असशील, मी तर अगदी ठिकठाक आहे." तो आपल्या बायकोला म्हणाला. परंतु बायकोने बरीच छेडछाड केल्यानंतर तीने नवऱ्याच्या मनातील इच्छा जाणली व म्हणाली–"आपण काय थोडेच कंगाल आहोत. हलव्याच्या कारणाकरीता आजारी पडण्याचे काय कारण! मी तर काशी नगरातील सर्वांना हलवा खायला घालीन. सर्व लोक पोट भरून खाऊन प्रसन्न होतील."

"हो! हो! मला माहीत आहे नां! तुझ्या माहेरचे गंडगंज लोक आहेत. त्याच्या कडून पैसा आणून सर्व गावाला हलवा खायला घाल." कंजुसमारवाडी बायकोला टोचेल असे बोलला. तेव्हां बायकोने नवऱ्याला समजावत सल्ला दिला. "ते जाऊ दे. आपल्या चाळीतील लोकांना तरी हलवा देता येईल. तेव्हां त्याने चिडून विचारले–"तुझा त्या लोकांशी काय संबध." "बर तर, मग आपल्या कुंटुबाकरीता बनवते." पत्नी म्हणाली–त्याला सुद्धा त्याने विरोध केला. "ठिक आहे, मग आपल्या दोघांकरीताच बनवते" बायको त्याला म्हणाली.

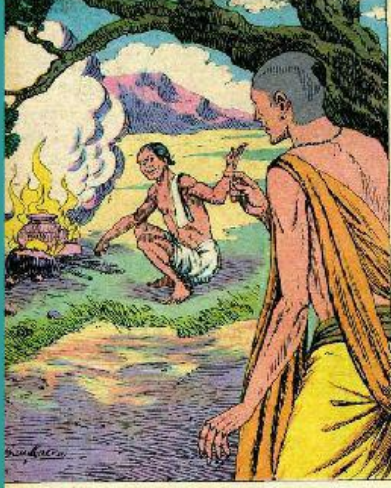
"तुला काय जरूर आहे?" पतीने चिडून म्हटले.

"बरं तर, तुमच्या एकट्या करीता करते! बरोबर ना?" बायकोने विचारले.

"खरे तर, घरी हलवा बनविण्याची काही एक जरूर नाही समजले! तू थोडा रवा दूध, तुप व साखर माझ्या हातात दे. भांडे पण दे. मी जंगलात जाऊन तेथे हलवा करून खाईन"–नवरा म्हणाला.

बायकोने साऱ्या वस्तु आणून कंजुसमारवाड्याच्या हातात दिल्या. त्या त्याने एका नोकराच्या डोक्यावर ठेवल्या व स्वता: तोडांवर बुरखा पांघरून नदीच्या काठाकांठाने जंगलात पोहोचला. तेथे कोपऱ्यात एक चुल पेटवून त्याने नोकराला हुकूम सोडला. "तू जाऊन रस्त्याच्या

मध्यावर उभा रहा. जर कोणी तेथून जाऊ लागला तर मला तावडतोब सांग. आणि मला काही जरूरी वाटले तर मी तुला हांका मारेन तो पर्यंत तू माझ्याकडे येऊ नकोस. समजले!"

तोपर्यंत इन्द्राने आपल्या सहाव्या पिढीतील कंजुसमारवाड्याविषयी सर्व गोष्टी ऐकल्या होत्या.

इंद्राने विचार केला–"पंचशिख पर्यंतच्या पिढीतील लोकांनी दान करून पुण्य मिळवून देवत्व प्राप्त केले. परंतु पंचशिखचा मुलगा कंजुस मारवाडी बनून आपल्या पिढीचे आचरण न करता त्याला तिलांजली देऊन स्वता: हलवा खायला बसत आहे. जर

मी त्याला वेळवरच ज्ञानोदय केला नाही तर तो नक्कीच नरकात जाईल. असा विचार करून इंद्राने, चन्द्र सूर्य मातली व पंच शिख यांना सर्वांना बोलावले व पुढे काय करायचे ते सांगितले.

ह्यानंतर इंद्राने एका ब्राह्मणाचे रूप घेतले व तो त्या कंजुसमारवाड्याजवळ आला. व त्याने विचारले–" काय हो, काशीकडे जाणारा रस्ता कुठून जातो."

तुम्हांला काशीला जाणारा रस्ता माहीत नाही? इकडे कशाला आलात? इथून निघून जा." कंजुस मारवाडी जोर-जोरात ओरडू लागला.

"ओरडतोस कां? अच्छा, हलवा करतो आहेस काय? म्हणजे ब्राह्मण भोजन घालणार वाटते. त्याच्या पंक्तिला मी सुद्धा येऊन बसेन." इंद्र हंसत हंसत म्हणाला.

"जेवणाचे आमंत्रण वगैरे काही नाही" "जा इथून चालू पड!" कंजुस मारवाड्याने चिडून म्हटले.

"मुला, नाराज कां होतोस. मी एक अभ्यागत आहे. तू जे काय करतो आहेस त्यातले थोडे आम्हाला पण दे. त्याने तर तुला पुण्य लागेल पाप नाही" इन्द्र म्हणाला.

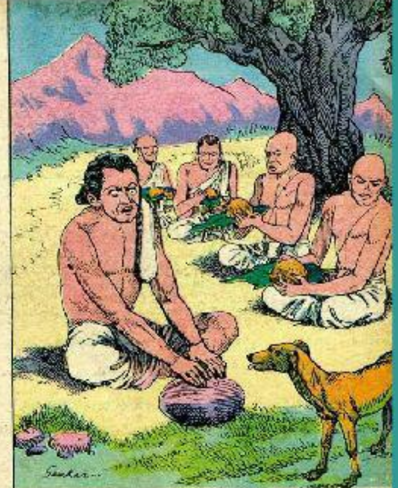
"मी तुला थोडा पण देणार नाही! इथे जो हलवा बनवतो आहे. तो माझ्या-करीता सुद्धा पर्याप्त नाही मी स्वता:ने याचना करून आणला आहे. त्यातून ह्यातला तुम्हाला देऊ ते काही होणार नाही" कंजुसमारवाड्याने स्पष्ट सांगून टाकले.

"त्यातले थोडे मला दान म्हणून दे. एकट्याने कधीही खाऊ नये. दान करून तुला चांगल्या लोकांची गती मिळेल." अशा प्रकारे इंद्राने त्याला उपदेश केला. कंजुसमारवाडी नाईलाजाने म्हणाला– "ठिक आहे! तिथे बैस. तुला थोडा हलवा देतो."

तेवढ्यात तेथे चंद्र पण ब्राह्मणाचा वेष घेऊन आला. त्याने त्याला हलवा मागितला. त्याला पण हलवा खायला बसवणे भाग पडले. त्यानंतर क्रमाने सूर्य मातली व पंचशिख सर्व एकापाठोपाठ तेथे आले व ब्राह्मणांच्या पंगतीला बसले.

लवकरच हलवा तयार झाला. तेव्हां कंजुसमारवाडी सर्वांना उद्देशून म्हणाला– "तुम्ही सर्वजण पत्रावळी घेऊन या. मग हलवा वाढतो." ब्राह्मणानीं आपले हात पुढे केले. तेव्हां तावडतोब चाकाएवढी कमळाची पाने त्याच्या हातात आली.

"मी एवढ्या मोठ्या पानांवर वाढणार नाही. मंदाराची पाने घेऊन या." कंजुस-मारवाड्याने सांगितले. तसे मंदाराची पाने हातात आली. ती केळ्यांच्या पानाहूनही

मोठी होती. त्यावर कंजुसमारवाड्याने हलवा वाढला. सर्वांना वाढून झाल्यावर सुद्धा भांड्यात खूप हलवा उरला होता.

तेवढ्यात पंचशिखने कुत्र्याचे रूप घेतले. व तो त्या भांड्यात तोंड घालणार तेवढ्यात कंजुसमारवाड्याने झटकन् पातेल्यावर झांकण घातले पण तेवढ्यात त्याचे तोंड त्याच्या हाताला लागलेच.

त्याने त्या ब्राह्मणांना हुकुम सोडला– "मला हात धुण्याकरीता पाणी घेऊन या. परंतु त्या सर्वांनी स्पष्ट सांगितले–" आम्ही पाणी आणणार नाही."

"तुम्ही माझा हलवा खाल्लात. माझ्या बद्दल तुम्हा लोकांना एवढी पण दया येत

नाही." कंजुसमारवाडी म्हणाला. त्याचा काहीही परीणाम त्या लोकांवर झाला नाही. तेव्हां तो म्हणाला–"तर मग, तुम्ही माझ्या भांडयाकडे लक्ष ठेवा. मी स्वता:जाऊन पाणी घेऊन येतो. असे म्हणत तो कंजुसमारवाडी पाणी आणण्याकरीता नदीत उतरू लागला त्याचक्षणी कुत्र्याने त्याच्या भांडयात तोंड घातलेच.

ते पाहून त्या कंजुसमारवाडयाला अतिशय राग आला. त्याने एक काठी घेतली व तो त्या कुत्र्याला मारायला त्याच्यापाठी मागे धावू लागला. तेवढयात त्या कुत्र्याने घोडयाचे रूप घेतले व तो कंजुसमारवाडयाच्या पाठीमागे पळत येऊ लागला. तो पळता पळता कधी छोटा तर कधी मोठा असे नानविविध आकार घेऊ लागला. ते पाहून प्राणाच्या भीतीने कंजुस थरथर कांपू लागला. व त्या ब्राह्मणांच्या पाया पडत त्यांना आर्जवू लागला. "हे महात्मन्, या घोडयापासून माझे रक्षण करा."

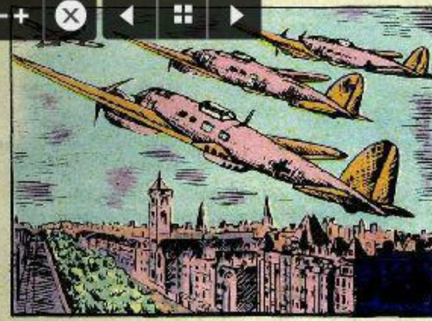
दुसऱ्या क्षणी ते सर्व आपल्या खऱ्या रूपात प्रकट झाले.

"आपण सर्वजण मानव नाहीत देव आहात! आपण कृपा करून सांगा. तुम्ही कोण आहात? आणि इथे कशा करीता आला आहात?" कंजुसमारवाडयाने विचारले.

"आम्ही तुझे पुर्वज आहोत. मनुष्य जन्मात दान पुण्य करून त्याचा परिणाम स्वरूप स्वर्गलोकात देवत्व प्राप्त केले आहे. तू कंजूस बनून आपल्या वंशाचे आचरण न करता नरक लोकांत जायला पाहातो आहेस. ह्या करीता आम्ही तुला चांगला धडा मिळावा ह्या हेतूने आलो आहोत. तू आपल्या घरी परत जा. व आमच्या सारखे दान पुण्य संपादन करून देवत्व मिळव." इन्द्र म्हणाला.

इंद्राचे बोलणे ऐकून कंजुस मारवाडयाचे मन बदलले. त्याने घरी जाऊन आपली सर्व संपत्ती गोरगरीबांना वाटून टाकली. व तो तपश्चर्या करण्याकरीता हिमालयात निघून गेला.

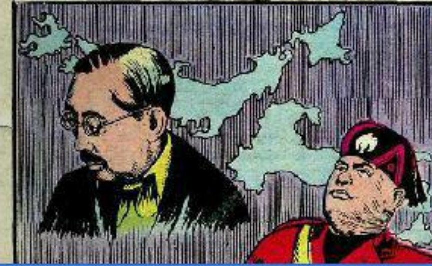

स्वातंत्र्याची प्राप्ती

सन् १७३७ मध्ये पश्चिमेकडच्या देशात युद्ध झाली. ती हळूहळू पुढे पसरत चालली. अजेय रूपातील प्रसिद्ध इंग्लंड देशाला अचानक एका शक्तिशाली शत्रुदेश जर्मनी बरोबर लढा द्यावा लागला. विमानाच्या द्वारा बॉम्ब वर्षा करणे आता सुलभ झाले. त्यामुळे युद्धांची भीती जास्त वाढली.

जर्मनीचा नेता हिटलर ह्याने भिषण हत्याकांड व क्रूर कृत्ये करण्यास आरंभ केला. स्टॅलीनच्या अधिपत्याखाली त्याने रूस बरोबर मैत्रिचे संबंध जोडले व त्याच्यानंतर त्या देशावर हल्ला केला. हिटलरने यहुदी लोकांना खूप त्रास दिला. आपल्या देशातले व इतर आजुबाजुच्या देशातील सर्व यहुदी लोकांची कत्तल केली.

एशिया खडातील येणाऱ्या जपानने हिटलरबरोबर मैत्री करण्याकरीता हात पुढे केला. जपानचा राजा शांतीचा उपासक होता. परंतु अन्य लोक राजनैतिक नेते व अधिकारी लालची होते. तिकडे मुसोलिनच्या कारभारात असलेल्या इटली देशाने सुद्धा जर्मनी व जपान बरोबर मैत्री संपादन

ब्रिटन अमेरीका सुद्धा येऊन मिळाली. परिणामी दुसरे महायुद्ध सुरु झाले. गांधीजीने ब्रिटनला सुचना केली की, जर ब्रिटनने भारताला स्वातंत्र्य देण्याचे वचन दिले तर युद्धात भारत ब्रिटनला सहकार्य करेल. परंतु ब्रिटनने तसे आश्वासन दिले नाही. ब्रिटीशांनी भारत सोडून जावे 'क्विट इंडिया' चळवळ सुरु झाली. ब्रिटीशांनी भारतियांना त्रास द्यावयास सुरवात केली.

त्याच सुमारास जपानने ब्रिटीशांच्या आधीन असलेल्या मलाया व सिंगापूर वर हल्ला केला. ब्रिटीशांना सिंगापूर म्हणजे एक तट वाटत होता. त्याच्या पराजयामुळे सर्वांनाच आश्चर्याचा धक्का बसला. अशी वेळ आली होती, की, जर्मनी व जपान जर एकत्र आले तर ब्रिटन व अमेरीका मित्र राष्ट्र पण पराजित होतील.

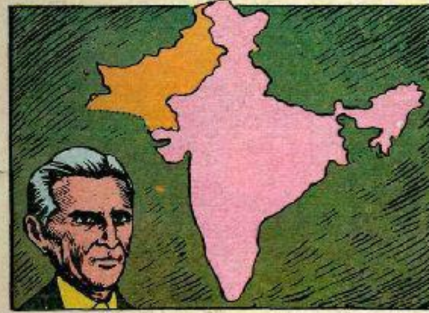

ब्रिटीश सरकारच्या कडून बंदिस्त असलेले भारताचे नेता श्री सुभाषचंद्र बोस तुरुंगातून निसटून काबूलला पळून गेले. तेथून १९४३ मध्ये ते सिंगापूरला पोहोचले. तेथे पराभव पावेलेल्या ब्रिटीश सैन्यातील भारतीयांना एकत्र करून "आजाद हिन्द फौज" च्या नावाने त्यांना सैनिक प्रशिक्षण देऊ लागले. श्री सुभाषचंद्र बोसनी इंग्रजाना

आजाद हिन्द फौजने अनेक संकटाना तोंड देऊन भारत देशात आपले पाय ठेवले व मणिपूरच्या कोहिमा मध्ये प्रवेश केला. ह्यानंतर शस्त्रास्त्राच्या अभावामुळें सेना पुढे जाऊ शकली नाही. जपानला सुद्धा विजय मिळवणे प्राप्त झाले नाही. ह्यानंतर १९४५ ऑगस्टला सुभाषचंद्र बोस गुढतेने नाहीसे झाले.

त्याच सुमारास मुस्लिम लीगचे नेता मोहम्मद अली जिन्हा ह्यांनी पाकिस्थान नावाने अलग राज्य करण्याची कामना केली. अनेक देशातील नेत्यांनीं त्यांची समजूत घातलीं असे करणे बरोबर होणार नाही. तरी ब्रिटीशांना आपल्या बरोबर घेऊन त्यांनी पाकिस्थान अलग करण्याचा चंगच बांधला.

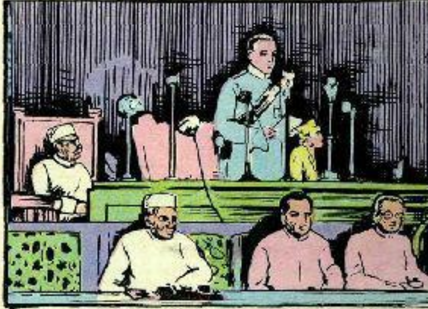
अनेक वर्षापासून हिंदू व मुसलमानामध्ये बंधुत्व निर्माण झाले होते. परंतु पाकिस्थान वेगळे होण्याचे समजताच जनतेच्या मनात धर्माचे बी पेरले गेले. मुस्लिम लीगने आपल्या बाजूने लढा देण्याकरीता १९४६ ऑगस्ट १६ ला सुरवात केली. कलकत्ता, दिल्ली, व अनेक ठिकाणी दंगल झाली. भिषण खून हत्या झाली. हजारो लोकांनी

स्वतंत्र चळवळीचे प्रमुख नेता व महान राजनीतिज्ञ जवाहरलाल नेहरूंनी १९४६ मध्ये स्थापित तात्पुरते सरकारी नेतृत्व धारण केले. नेहरूंनी मुस्लिम लीगला अनेक प्रकारे समजावले. भारताच्या फाळणीच्या खटपटीस न पडता भारताला एक करण्याकरीता हात पुढे करावा. परंतु मुस्लिम लीगने मानले नाही. त्यामुळे भारताला स्वता:च्या स्वातंत्र्य प्राप्ती करीता मोठ्या त्यागाने तयार व्हावे लागले.

दुसऱ्या महायुद्धाच्या लढयाचा महान सेनापतीच्या रूपात प्राप्त झालेल्या मौट बॅटन हा भारताचा गर्व्हनर जनरल म्हणुन नियुक्त झाला. त्याच्या बरोबर बातचीत करताना नेहरूंनी ३ जून १९४६ ला अशी घोषणा केली की भारताच्या विभाजना करीता राष्ट्रीय महासभा कॉंग्रेस त्यांना सहमत आहे. त्यांच वर्षी १५ ऑगस्टला भारताला स्वातंत्र प्राप्ती मिळाली.

भारताच्या फाळणी नंतर त्याचे फळ म्हणून अनेक दंगेधोपे मान्या युद्ध ह्या संकटाना देशाला तोंड द्यावे लागले. तरीही सर्व भारतियांनी आपल्या बलाने एकी साधून आपल्या प्राचीन वैभवांचे स्मरण करून उज्वल भविष्यांच्या हेतूने एकसाथ दिली.

ईमानदारी

नारायणवरम् एक शेतकीचे गाव होते. तेथील चंद्रवसु नावाचा गावचा पाटील वयाच्या साठ वर्षापर्यंत स्वता:जमिनदारी चालवत होता. एक दिवस अचानक त्याचा देहान्त झाला. तेव्हां गावातील सर्व गावकरी एकत्र जमले व ते जमिनदार साहेबांच्या घरी आले व त्यांनी सांगितले–"मालक, चंद्रवसुंना कोणीही वारस नाही. त्यामुळे त्यांच्याच सारखा विश्वासू माणुस तुम्ही गावाच्या अधिकारीच्या पदावर नियुक्त करावा."

जमिनदाराने गावकरी लोकांना दिवाणजींकडे पाठविले. "ह्या पदांवर राहून कोणत्याही माणसाच्या विश्वासुपणाचा शोध लागेल काय ? परंतु एका कामधंदा नसलेल्या माणसास जर ह्या गावाचे अधिकारी पद दिले. तर कसा शोध लागणार की, तो विश्वासूच असेल."

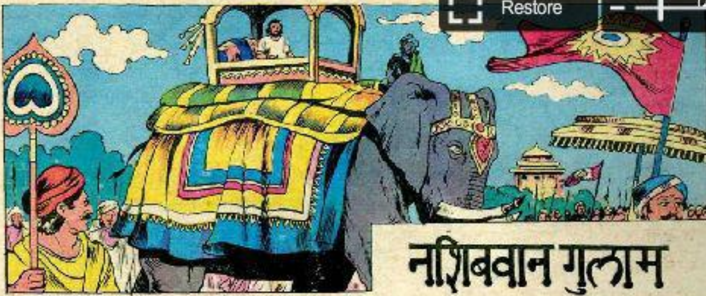
"हि गोष्ट खरी आहे." असे म्हणत दिवाणाने नारायणवरम् गावच्या अधिकाऱ्याच्या पदावर भरती करण्याकरीता गावात दवंडी पिटवली व अशी सुचना केली की, ज्यांना ह्या पदावर यावयाचे असेल. अशा उमेदवारानी जमिनदार साहेबांच्या खजिनदाराला प्रथम भेटावे.

एका आठवड्याने अनेक उमेदवार येऊन खजिनदाराला भेटले. खजिनदाराने वेगळया तऱ्हेने त्यांच्याशी बोलणे केले. त्यांनी दुसऱ्या दिवशी दहा वाजता त्यांना जमिनदार साहेबांच्या इथे यावयास सांगितले.

खजिनदाराने जो उमेदवार निवडला त्याचे नाव नागवर्मा होते. त्याला अधिकारी पदावर नियुक्त केले गेले. त्यामुळे बाकीच्या नऊ जणांनी नापसंती दर्शवत म्हटले– "मालक, हा तर खरोखरी अन्याय आहे. आम्हाला ही नोकरी देण्याचे वचन देऊन ह्या खजिनदाराने प्रत्येकांकडून एक हजार रूपये लांच घेतली.

त्यावर दिवाणसाहेब मध्ये म्हणाले–"खजिनदाराकडून तशी परिक्षा मीच घेतली. ह्या पदावर तुमच्या सारख्या लांच देण्याऱ्या लोकांना नियुक्त केले तर काय खात्री की, ते पद मिळाल्यानंतर तुम्ही लांच घेणार नाहीत. तुमच्यामध्ये विश्वासुपणा नाही. लांच देण्यास नागवर्माने झाडून नकार दिला. त्यामुळे ह्यात शंकाच उरली नाही की, ह्या अधिकारी पदावर नागवर्मा हाच एक योग्य माणूस आहे.

नशिबवान गुलाम

एका समुद्रव्यापाऱ्याकडे वामांग नावाचा एक गुलाम होता. वामांगने आपल्या मालकाला व्यापारात खूप मदत केली. व त्याचा खूप लाभ मिळवून दिला. त्यावर त्याचा मालक त्याच्यावर प्रसन्न होत म्हणाला–" मी तुला गुलामीतून मुक्त करत आहे. तू माझ्या जहाजातील एक जहाज घे. व स्वतंत्र व्यापार करून आपले आयुष्य सुखाने घालव."

वामांग एक जहाज घेऊन समुद्रात व्यापार करण्यास निघाला. परंतु समुद्राच्या मध्यावर त्याचे जहाज तुफान वादळात अडकले, व पाण्यात बुडाले. सर्व जहाजावरचे लोक बुडाले एकटा वामांग पाण्यात फळकुटीला धरून तरंगत एका किनाऱ्यावर येऊन पडला. किनाऱ्यापलीकडे एक वस्ती दिसत होती. तो चालत चालत थोडा पुढे गेला व तेथील एका राज्यात पोहोचला.

राज्यातील सर्व जनता रस्त्यावर उभी असलेली दिसली. वामांगला ते पाहून गंमत वाटली, इतका वेळ ही माणसे आपलीच वाट पहात आहेत. की काय? तो त्याच्या जवळ पोहोचला नाही तोच सर्व लोक गर्जना करून मोठमोठ्याने घोषणा करू लागले–"महाराज की जय!" ते ऐकून त्याला जास्तच आश्चर्य वाटू लागले. व मनातल्या मनात तो विचार करू लागला–"हि माणसे मला पाहून दुसरा कोणी माणूस समजून भ्रमात तर पडलेली नाहीत नां?"

त्यानतर सर्वांनी वामांगला धेरले. व लगेच एक सजवलेला हत्ती तेथे आणला गेला. वामांगला अंबारीत बसवून राजाच्या थाटात राजमहालात आणण्यात आले.

नंतर त्याचे सर्व कपडे काढून ते एका पेटीत ठेवण्यात आले व त्याला चांगले स्नान घालून राजोचित वेष घालण्यात आला.

वामांगने त्या गर्दीला उद्देशुन विचारले– "तुम्ही लोकांनी अशा तऱ्हेन मला राजा बनवलेत ह्याचे काय गुपीत आहे? तुम्ही मला ओळखत नाहीत व मी तुम्हांला ओळखत नाही. एका संकटात सापडून माझे जहाज समुद्रात बुडाले व संयोगाने मी इथल्या किनाऱ्यावर येऊन पडलो. मी कोणत्याही खास हेतूने इथे आलेलो नाही.

त्यावर तेथील लोकांनी त्या देशाचा रीती-रिवाज सांगितला बावीस वर्षापूर्वी त्या देशावर कुणाचेही राज्य नव्हते सर्वत्र अराजकता माजली होती. त्याच वेळेस एक अपरिचीत व्यक्ति तेथे आली. त्याने सर्वांना सांगितले–"एका राजाच्या नेतृत्वा खाली एक वर्ष राज्य कारभार चालू झाला तर त्या देशाचा विकास होऊ शकेल. अशा तऱ्हेने राजाच्या राज्यकारभारामुळे अनेक देशांचे विकास झाले. जर राजा लोभी असेल जनताचे शोषण करणारा असेल तर ह्याला एकच उपाय दरवर्षी एका परक्या नविन माणसाला राजा नियुक्त करावे. तो राजा त्याच देशातला नसावा. व दुसऱ्या देशातला असावा तर तो राज्यकारभार चांगला करू शकतो." त्यावेळेपासून वर्षाच्या सुरवातीला जो कोणी नवा ह्या देशात येईल त्याला जनता राजा करीत आलेली आहे. एक वर्ष पुर्ण झाले की, त्या राजाला जवळच्या घनदाट

अरण्यात सोडून दिले जाते व नव्या माणसाची वाट पहावी लागते. जंगलात गेलेल्या माणसाबद्दल जनतेला किंचित सुद्धा काळजी वाटत नाही.

अशा तऱ्हेने ह्या राज्यातले बावीस राजे झाले. तू तेवीसाव्वा राजा आहेस.

वामांगला मनातून राजयोग व एक वर्ष का. होईना? राजा बनण्याचे सार्थक वाटून अति उत्साह वाटू लागला. त्याने अनेक शिपायांना बरोबर घेऊन शेजारच्या जंगलात जाण्याचा विचार केला. तेथे जाण्याकरीता नांवामधून जावे लागत असे.

वामांग काही शिपायांना बरोबर घेऊन जंगलात पोहोचला. त्यानंतर चार-पांच दिवस तेथेच राहून त्याने पूर्ण जंगलाची पहाणी केली. त्या जंगलात माणूस जिवत रहाणे शक्यच नव्हते. परंतु तेथे उत्तम प्रतीचे लाकूड व सुपिक जमिन मात्र होती.

जंगलातील झाडे कापून तेथे एक सुंदर नगर बनवले जाऊ शकले असते. असा विचार करून वामांगने बऱ्याच लोकांना तेथे कामावर लावले. त्याच्या वर्ष पूर्ण होण्यापूर्वीच जंगलात एक सुंदर नगर वसविण्यात आले.

नगराच्या चोहोबाजूला बागा करण्यात आल्या. त्या नगराचीनिर्मिती करणाऱ्यांना सुद्धां तेथेच रहावे असे वाटू लागले.

एक वर्ष पूर्ण झाले. वामांग जंगलातील नविन नगरात येऊन राहू लागला. त्याच्याबरोबर अनेक नगरातील लोक व नगर निर्माण केलेले लोक सुद्धा येऊन राहू लागले.

ह्या घटनेनंतर जुन्या नगरातील लोक सुद्धा वामांग पासून दूर रहाणे टाळू लागले. त्या सर्व लोकांनी एक सभा बोलावून विचार विनिमय केला की, वामांग ह्याला जुन्या व नव्या दोन्ही नगराचा महाराजा म्हणून कायम स्थान द्यावे. तेव्हां पासून तो दोन्ही नगरांचा राज्यकारभार आनंदाने सांभाळू लागला.

सज्जनतेचा आदर्श

मुकुंद जात्याच स्वभावाने चांगला आणि बुद्धीमान होता. त्याला वाईट नाद होता. तो म्हणजे दुसऱ्याची चेष्टा मस्करी करून त्यात स्वता:चे मनोरंजनच करी. तो दररोज गावांच्यावेशी बाहेर आपल्या मित्रांना घेऊन जाई व जाणाऱ्या येणाऱ्या लोकांना छेडे त्यांची मजा बघे. सुरवातीला लोक उखडत असत परंतु कालातंराने त्याच्या खट्याळपणाकडे सर्वजण दुर्लक्ष करू लागले. ह्याचे मुख्य कारण म्हणजे मुकुंदला त्या गावाच्या जमिनदाराकडे नोकरी होती.

जमिनदाराच्या मनांत मुकुंदा विषयी अपार वात्सल्य होते. ते गावातील लोकांना माहित होते. जमिनदाराच्या घरी कामावर लागल्यापासून तर त्याचा खट्याळपणा जास्तच वाढला होता.

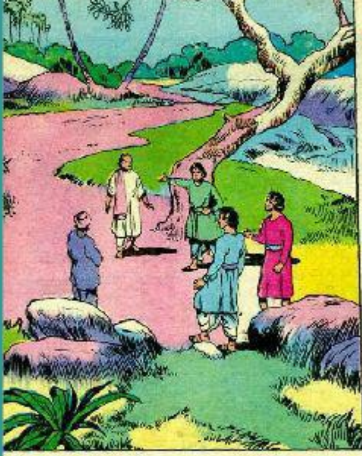
एक दिवसी संध्याकाळी मुकुंद मित्र मंडळीना घेऊन गावा बाहेरच्या तळ्याकाठी जाऊन बसला. तेव्हां त्याला दूरून गावाच्या बाजूला येणारी एक व्यक्ति दिसली.

तो माणूस जरा वयस्कच दिसत होता. त्याचे कपडे धुळीने मळले होते. त्याच्या पायात चप्पल सुद्धा नव्हत्या. दिसायला तो गरीब असावा असे त्याच्या पेहरावरून वाटत होते.

मुकुंदाने तो जवळ येताच त्याच्याकडे कुचेष्टेने पहात आपल्या मित्रांना म्हटले "अरे पहा! जमिनदाराच्या घरी कोणी पाहुणा आलेला दिसतो आहे. ह्याला वाट दाखवा.

ती व्यक्ति मुकुंदच्या जवळ येत हात जोडत म्हणाली–"बाळा, तुला कसे कळले की, मी जमिनदाराच्या घरीच चाललो आहे."

मुकुंदाला खदखदून हसू येऊ लागले. तो म्हणाला वाह्! पांढऱ्या मोगऱ्या सारखी तुमची शुभ्र वस्त्र व महागातल्या चप्पल

आणि आता तर तुम्ही इतक्या भारी गाडीतून उतरलात आणि त्या शिवाय तुमच्या चेहऱ्यावर विलसणारे तेज पाहून– "ह्यांनी तर अंदाज लावता येतो की, जमिनदार साहेबांचे तुम्ही खास नात्यातले आहात?"

"हो बाबा! मी ज्या गाडीतून आलो त्या गाडीचे एक चाक मोडलें व मी गाडीतून खाली पडलो व माझे कपडे धुळीने भरले म्हणून तर मी गाडीवानला परत पाठवून चालत आलो माझ्या गाडीवानाचा जायचा रस्ता सर्व काटयाकुटयानी भरला असल्यामुळे माझ्या चपला काढून मी त्याला दिल्या. मला वाटलेच होते. तू माझ्या चेहऱ्यावरच्या सर्व गोष्टी निट समजावून घेतल्यास ना?" व्यक्तिने विचारले.

"अच्छा! असे आहे काय! तर मग काय तुम्हांला मी सरळ जमिनदाराच्याच घरी घेऊन जाऊ का? आपले हसू दाबत मुकुंदा म्हणाला."

"ह्या अवस्थेत जमिनदाराला भेटणे बरोबर वाटत नाही. म्हणून तू मला प्रथम त्यांच्या धर्मशाळेत पोहोचव. माझा गाडीवान परत आला की, मी कपडे बदलून त्यांना भेटायला जाईन" त्या व्यक्तिने शांतपणे सांगितले.

यात्री व वाटसरूंना रहाण्याकरीता जमिनदाराने चांगल्या सुखसोयींनी उपयुक्त असलेली धर्मशाळा बांधली आहे. परंतु गरीब लोकच त्याचा जास्त उपयोग करतात. कारण तेथील खाणेपिणे फुकट मिळत. म्हणून श्रीमंत लोक धर्मशाळेत उतरणे म्हणजे कमीपणाचे मानतात. त्यातून त्यात जे गरीब लोक जास्त काळ कंठीत ते असा बहाणा करीत की, त्यांना रस्त्यात कोणी चोर उच्चक्याने लुबाडले. व धर्मशाळेत रहाण्यावाचून आता गत्यंतर नाही. त्यामुळे मुकुंदाला वाटू लागले की त्यामाणसांपैकीच ही व्यक्ति असावी.

"आपला गाडीवान कोणत्या वेळेपर्यंत परत येईल" मुकुंदाने विचारले.

"मी तशी वेळ काही सांगू शकत नाही" ती व्यक्ति म्हणाली.

"ठिक आहे! मी माझ्या गाडीवानाचे कपडे तुम्हाला देतो ते तुम्ही बदला."

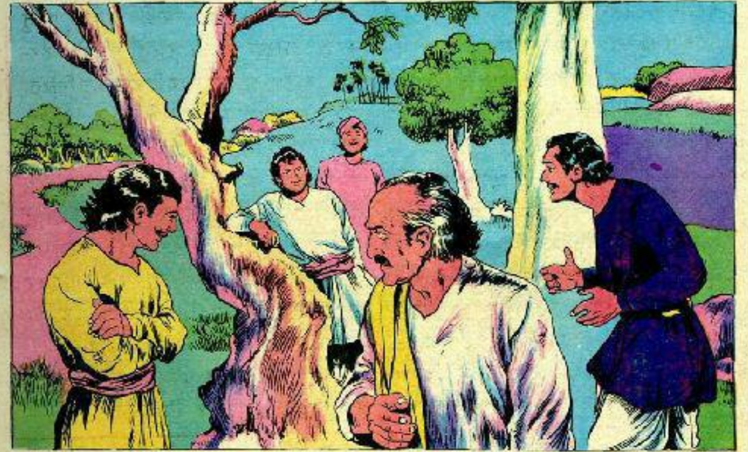
त्यावर त्याचे मित्र खदखदून हसु लागले. ते पाहूनही त्या व्यक्तिला अजिबात राग आला नाही. त्यांनी शांतचित्ताने विचारले–"तर मग मी तुझ्या घरी येतो. तू मला कपडे दे."

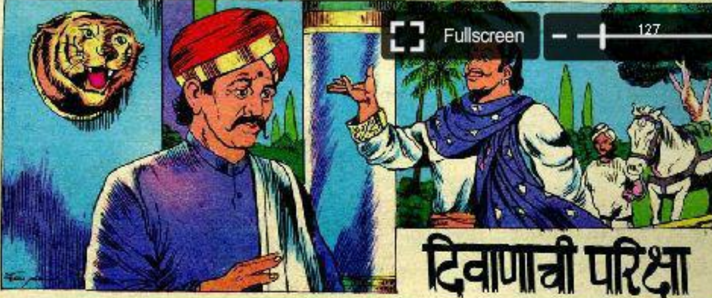
हे उत्तर ऐकून मुकुंदाला वाटले की तो माणूस भिकारी असावा. त्यामुळे त्याला खिजवत तो म्हणाला–" तुम्ही गाडीवानाचे कपडे घातलेत तर तुम्हांला जमिनदाराचे दर्शन होऊ शकणार नाही."

"ते माझ्या कपडयाकडे पहाणार सुद्धा नाहीत. कारण माझा तो जिवश्चकंठश्च मित्र आहे. इतके ते मला मान देतात." ती व्यक्ति म्हणाली.

"मग एवढी कपडयांची कशाला फिकीर ह्या कपडयात सुद्धा तुम्ही त्याला भेटू शकता." मुकुंद म्हणाला.

"हे पहा बाबा! प्रत्येक माणसाला कोणत्याही गोष्टीचे काही नियम घातलेले आहेत ते त्याला पाळावेच लागतात. जसे देवळात जातांना स्नान करूनच चप्पल काढून मगच जावे लागते. तसे कोणी अत्यंत प्रिय व जवळचा भेटणार असेल तर स्वच्छ कपडयात त्याला भेटणेच योग्य त्यामुळे मला तू आपला

दिवाणाची परिक्षा

मलकापुरच्या जमिनदाराला घोडदौड करणे, शिकार करणे व कुस्ती खेळणे ह्याचा खूप शौक होता. त्यांनी आपल्या जमिनदारीच्या जवळपास येणाऱ्या गावांमध्ये आखाडे व व्यायामशाळा उघडल्या.

एकदा ते आपल्या शेजारगावी विष्णुपुरच्या जमिनदाराला भेटावयास गेले व त्याच्याबरोबर बरीच गावे हिंडून परत आले. त्या गावातील शाळा व शाळेतील मुलांच्या शिक्षणा संबधी विष्णुपुरच्या जमिनदाराने घेतलली अभिरूची पाहून मलकापुरच्या जमिनदाराला अतिशय आनंद वाटला.

आपल्या गावी परत आल्यावर मलकापुरच्या जमिनदाराने दिवाणाला बोलावणे धाडले. व म्हटले–"आपण सुद्धा आपल्या जमिनदारीच्या मध्ये येणाऱ्या गावांमध्ये पाठशाळा उघडल्या पाहिजेत. ह्या संबधी जो काही खर्च होईल त्याला भ्यायचे कारण नाही. तुम्ही तावडतोब शाळा उघडून त्यात शिक्षकांची नेमणुक करा."

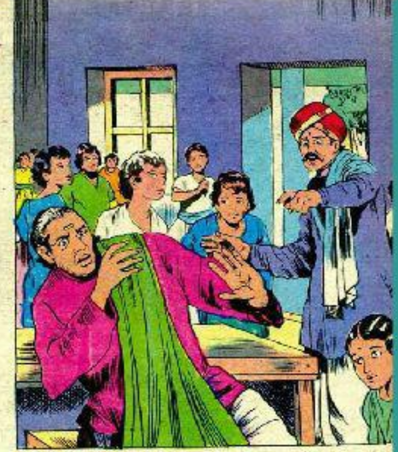
दिवाण साहेब खर्च करण्यास घाबरत होते. ते सुद्धा जमिनदारा सारखेच शिकार खेळणे कुस्ती खेळणे ह्यातच जास्त रस घेत. त्यांना जमिनदाराने सांगितलेला आदेश पाळणे भागच होते. त्यामुळे त्यांनी प्रत्येक गावात एक पाठशाळा उघडली. त्याच्या समोर शिक्षकांची समस्या दत्त म्हणून उभी राहिली.

दिवाणांनी जमिनदाराशी सल्लामसलत केली. शेवटी सर्व गावांतून असा हुकूम जाहीर केला की, ह्यावेळी जे लोक व्यायाम शाळेचे शिक्षक म्हणुन नेमले त्यांनी दिवसा मुलांना शिकवावे व सूर्यास्तानंतर व्यायाम शाळा चालवावी.

अशा प्रकारे मलकापुरच्या सर्व गावांमधुन अशा शाळत चालू झाल्या. एक वर्षानंतर दिवाण स्वत: शाळेची पहाणी करण्याकरीता निघाले.

दिवाणसाहेब प्रथम गंगासागर नावाच्या गांवी पोहोचले. तेथील शाळेची पहाणी केली. तेव्हां अनेक विद्यार्थ्यांच्या बरोबर स्वत: शिक्षक सुद्धा डुलक्या घेत होते. व बाकीचे दंगामस्ती टवाळकी करीत होते.

ते पाहून दिवाणाला भयंकर राग आला. त्याने डुलक्या घेत असलेल्या एका मुलाला जागे करीत विचारले–"तुम्ही इथे काय झोपायला येता! मी आता तुला प्रश्न विचारतो तुमचे कुठपर्यंत शिक्षण झाले आहे पाहू ? असे म्हणत त्यांनी त्या मुलाला विचारले–"अरे बाळा! सांग, रामायण व महाभारताची रचना कोणी केली ?"

ह्यावर मुलगा थरथर कांपु लागला व घाबरत म्हणाला–"साहेब, मला मारू नका! पण खरोखरी ते दोन्ही ग्रंथ मी लिहीले नाहीत."

ते ऐकताच दिवाणाला अत्यंत क्रोध आला व त्याने शिक्षकाच्या खांद्यावर थांपटत त्याला उठवले व रागावत म्हटले–"काय मुलांना तुम्ही हेच शिक्षण देता कां? मी तुमच्या विद्यार्थ्याला विचारले की रामायण व महाभारताची रचना कोणी केली? तर तो म्हणतो आहे–"मी ते ग्रंथ लिहीले नाहीत?"

दिवाणसाहेबांना समोर पहाताच शिक्षकांची झोप खाडकन् उडाली. ते दोन्ही हात जोडत नमस्कार करीत म्हणाले–"महाशय, मला माफ करा. त्याने झोपेत तसे उत्तर दिले असेल. मला विश्वास आहे की, त्या ग्रंथांची रचना त्यानेच केली असावी."

हे उत्तर ऐकून तर दिवाणजीचा राग-अनावर झाला. ते सरळ मुख्याध्यापकांकडे गेले. व त्याना सर्व गोष्ट सविस्तर सांगितली व विचारले–"मी कधी असे मनातही आणले नव्हते की, शाळेच्या

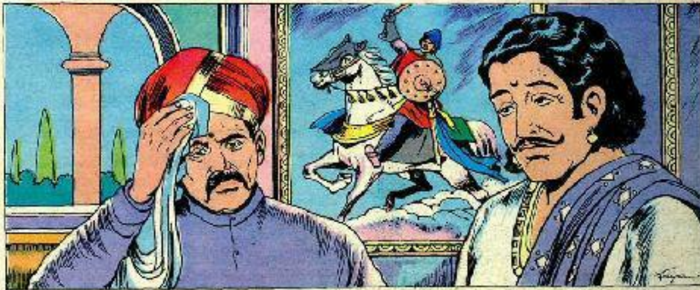
दिपक बेहरे

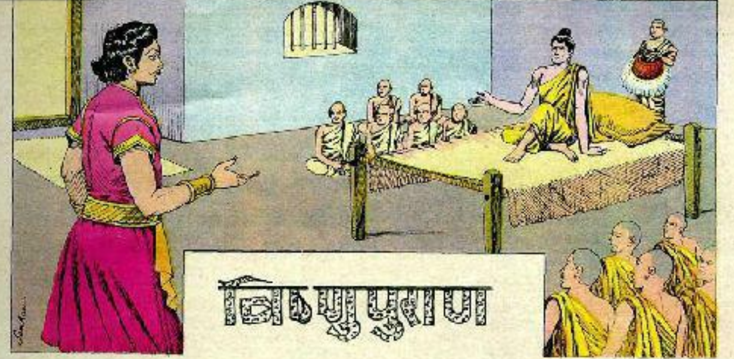
शिक्षणा बाबतीत असे वाईट हाल असतील. ह्यावर तुमचे काय विचार आहेत?

मुख्य शिक्षण अधिकारी घाबरून म्हणाले-"दिवाण साहेब, आपण उगाच भलताच विचार करू नका. ह्या गावचे लोक भोळे भावडे आहेत. मुलांना शिकवण्याच्या वेळेस जर आम्ही त्यानां रागावलो तर ते त्यानां दुसऱ्या दिवसापासून शाळेत पाठवायला नकार देतील. तुम्ही जे कठीण प्रश्न विचारले ते हे बिचारे छोट विद्यार्थी कसे काय देऊ शकतील. कृपा करून सांगा? रामायण व महाभारत स्वता: तुम्हीच लिहीले आहेत नां?

हे ऐकताच दिवाणजीचा पारा चढला ते परत आपल्या गांवी आले. व जमिनदाराला भेटून बोलले-"साहेब! एका वर्षापूर्वी आपण जी शाळा उघडली. त्यांची पहाणी करण्याकरीता मी गंगासागर नावाच्या गांवी गेलो. तेथील शाळेतील परिस्थिती खूप वाईट आहे. तेथील विद्यार्थी व शिक्षक ह्याच्या बुद्धीत मला काहीच फरक आढळून आला नाहीं. मी त्यांना विचारले रामायण व महाभारताची रचना कोणी केली? ह्याचे बरोबर उत्तर एकालाही देता आले नाही. की, त्याच्यापैकी कोणालाही उत्तर सांगणे जमले नाही रामाने रामायण लिहीले व भरताने महाभारताची रचना केली. ह्यामुळे मला आश्चर्याबरोबर दु:ख पण झाले.

जमिनदाराला दिवाणाच्या बोलण्याची बुद्धीची किव आली. ते म्हणाले-तुम्ही आमच्या सर्व जमिनदारीतील गांवांची पाहाणी करण्याच्या ह्या कामाकरीता मदतीला आमच्या शिकारी कुञ्याचे पर्यवेक्षक श्री भैरवशास्त्री आणि घोडे-स्वारीचे अश्ववती ह्यांना आपल्या बरोबर ध्या आपल्या बरोबर ते सुद्धा विद्यार्थ्यांना अनेक प्रश्न विचारून त्यांची परिक्षा घेतील ह्या कामा करीता मी एक लाख रूपये मंजूर करीत आहे. जमिनदाराच्या म्हणण्याचा आशय समजून शरमिंदेने दिवाणसाहेबाने स्विकृती सुचक मान हलविली.

विष्णुपुराण

अहिंसा, शांततामय जिवन, जाति धर्म व वर्ण ह्यांना धरून रहाणाऱ्या समाजाची स्थापना करून बौद्धधर्माची शिकवण देणांरा वटवृक्ष प्रस्थापित झाला.

मानव जगतातला उद्धार करणारे करुणाकर बनून आलेले सिद्धार्थ-"गौतमबुद्ध" किंवा बोधिसत्व ह्या नावाने भगवान रूपात अवतरले. गुण हिमालयाच्या शिखरापर्यंत वाढतच गेले.

वृद्धावस्थेत सुद्धा गौतमबुद्ध सर्वत्र भ्रमण करीत समाजाच्या कनिष्ठ वर्गातील अभागी लोकांचे, श्रेष्ट जातीतील लोकांनी केलेले अत्याचार व अपमान सहन करीत राहिलेले दलीत पिडीत लोकांना आपल्या उपदेशांद्वारा सभ्य व सुसंस्कृत बनवून त्यांना आपले शिष्य करून घेत होते. ह्या कारणामुळे देवदत्तला बुद्धांबरोबर प्रतिकार करण्याकरीता चांगली संधी मिळाली.

त्याने बुद्धाच्या विरोधकांचे संगठन करून त्याच्यावर हल्ला केला. व अनेक युक्त्या योजल्या.

एकदा देवदत्तने बुद्धांची टिका करीत त्यांना म्हटले-"तुम्ही तर अहिंसेचा प्रचार केलात हि तर छान गोष्ट झाली. ह्याच सिद्धान्ताला प्रभावित होऊन बरेच लोक बौद्धभिक्षु बनले.

"बाळ देवदत्ता! मी सांगितले आहे की, बौद्ध धर्माच्या अनुयांयानी अहिंसाचे पालन केलं पाहिजे. परंतु गरीबी मुळे काही वेळा ज्यावेळी जे काही मिळेल ते मांसाहार खाऊन

शिक्षणा बाबतीत असे वाईट हाल असतील. ह्यावर तुमचे काय विचार आहेत?

मुख्य शिक्षण अधिकारी घाबरून म्हणाले- "दिवाण साहेब, आपण उगाच भलताच विचार करू नका. ह्या गावचे लोक भोळे भावडे आहेत. मुलांना शिकवण्याच्या वेळेस जर आम्ही त्यानां रागावलो तर ते त्यानां दुसऱ्या दिवसापासून शाळेत पाठवायला नकार देतील. तुम्ही जे कठीण प्रश्न विचारले ते हे बिचारे छोट विद्यार्थी कसे काय देऊ शकतील. कृपा करून सांगा? रामायण व महाभारत स्वता: तुम्हीच लिहीले आहेत नां?

हे ऐकताच दिवाणजीचा पारा चढला ते परत आपल्या गांवी आले. व जमिनदाराला भेटून बोलले-"साहेब! एका वर्षापूर्वी आपण जी शाळा उघडली. त्यांची पहाणी करण्याकरीता मी गंगासागर नावाच्या गांवी गेलो. तेथील शाळेतील परिस्थिती खूप वाईट आहे. तेथील विद्यार्थी व शिक्षक ह्याच्या बुद्धीत मला काहीच फरक आढळून आला नाहीं. मी त्यांना विचारले रामायण व महाभारताची रचना कोणी केली? ह्याचे बरोबर उत्तर एकालाही देता आले नाही. की, त्याच्यापैकी कोणालाही उत्तर सांगणे जमले नाही रामाने रामायण लिहीले व भरताने महाभारताची रचना केली. ह्यामुळे मला आश्चर्याबरोबर दु:ख पण झाले.

जमिनदाराला दिवाणाच्या बोलण्याची बुद्धीची किव आली. ते म्हणाले-तुम्ही आमच्या सर्व जमिनदारीतील गांवांची पाहाणी करण्याच्या ह्या कामाकरीता मदतीला आमच्या शिकारी कुत्र्याचे पर्यवेक्षक श्री भैरवशास्त्री आणि घोडे-स्वारीचे अश्ववती ह्यांना आपल्या बरोबर घ्या आपल्या बरोबर ते सुद्धा विद्यार्थ्यांना अनेक प्रश्न विचारून त्यांची परिक्षा घेतील ह्या कामा करीता मी एक लाख रूपये मंजूर करीत आहे. जमिनदाराच्या म्हणण्याचा आशय समजून शरमिंदेने दिवाणसाहेबाने स्विकृती सुचक मान हलविली.

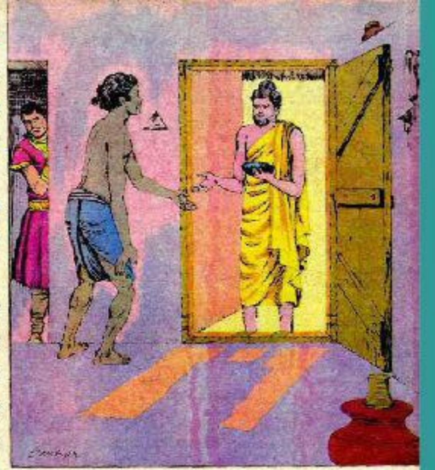
झाले तर श्रेष्ठ वर्गातील लोकांचा आदर कोणीच करणार नाहीत. त्याचे महत्वच निघुन जाई. त्यांची सेवा करणाऱ्याचा सुद्धा खतमा केला पाहिजे.

जीवक वेगळ्या जातीतला होता व बुद्धांचा शिष्य होता. बौद्धधर्मावर त्याचा गाढ विश्वास होता.

देवदत्ताने जीवकला प्रलोभने दाखवून आपल्या गटात सामिल करून घेतले. व त्याला सांगितले. बुद्ध जे काही सांगतात ते सर्व खोटे आहे. तुझ्या जातीतले व वर्णातील लोकांना आपला धर्मात ओढून घेण्याकरीता ते सर्व मानव प्राणी एकच आहेत म्हणून सांगतात. पण काय ते स्वत: तुमच्या सारख्या लोकांचे आयुष्य घालवू शकतील कां? तुमचे खाणे-पिणे खाऊ शकतील कां?" असे सर्व सांगून जीवकचे मन परिवर्तन देवदत्तने केले व बुद्धाला भिक्षा घेण्याकरीता निमंत्रित केले.

जीवकने बुद्धांना आपल्या घरी भिक्षा घेण्याकरीता येण्याची विनंती केली. तेव्हां जीवक बरोबर बुद्ध त्यांच्या घरी भिक्षा घेण्याकरीता आले. देवदत्त लपून बसुन सर्व पहात होता.

जीवकने बुद्धांना आपल्या घरी बोलावून आणले खरे पण आता भिक्षा द्यावयास संकोच करू लागला. तेव्हां ते जाणून

बुद्ध त्याला म्हणाले-"बाळा, जीवक, तू असे वाटून संकोच करू नकोस मला द्यावयाला तुझ्याकरीता जे तयार केले आहेस त्यातलेच मला दे. आज मी तुझ्या घरच्या भिक्षेवर अवलंबून आलो आहे.

जीवकने आपल्या थरथरत्या हाताने त्यांना भिक्षा घातली. बुद्धाने संतोषाने ते ग्रहण केले.

परंतु वार्धक्यामुळे बुद्धांची तबेत ठिक नव्हती त्यानां ते पचवणे जड जात होते. त्याची पचनशक्ति, क्षीण झाली होती. जीवकने जी भिक्षा घातली तो मांसाहार होता तोही चांगला प्रतीचा नव्हता.

त्यानंतर जीवकला आशिवाद देत बुद्ध

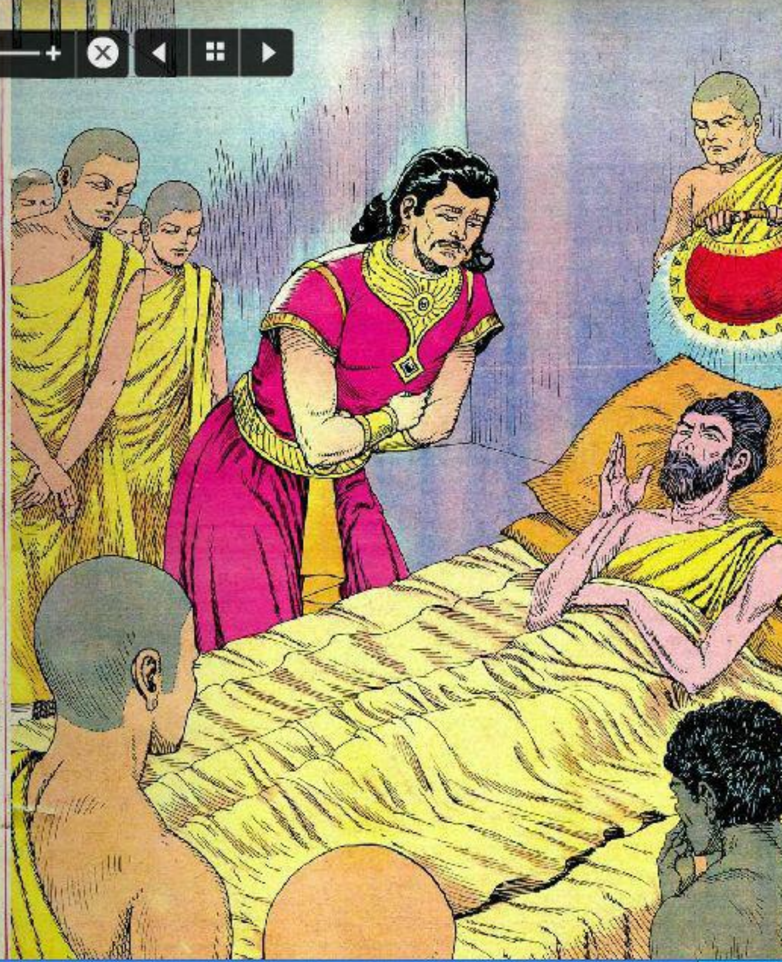
तेथून निघून गेले. जीवकच्या मनांमध्ये पाप घडल्याची भीती वाटू लागली. अपराधी भावनेने त्याचा चेहरा कोमेजून गेला. लपून पहात असलेला देवदत्त मनांतल्या मनांत आश्चर्यचकित होऊन आतल्या-आत पश्चातापाने होरपळू लागला.

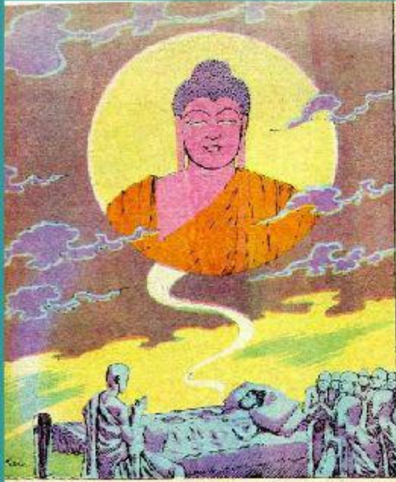
बुद्धांना जीवककडे खाल्लेल्या मासांहाराची सवय नव्हती. त्यामुळे ते आजारी पडले रोजच्या रोज त्याचे स्वास्थ बिघडू लागले. व त्यांची शेवटची घटका जवळ आली.

बुद्धाच्या शय्येभोवती त्याचे सर्व प्रमुख शिष्य मान खाली घालून चिन्तेने उभे होते. सर्वत्र शांतता स्तब्धता होती. त्याच क्षणी हातून घडलेला अपराध जाणुन जीवक व देवदत्त मान खाली घालून लटपटत्या पायांनी चारी बाजूला आपली घाबरेली दृष्टी टाकत तेथे येऊन पोहोचले. त्याचा चेहऱ्यावर असा भाव प्रकट झाला होता की; "प्रभु, आम्ही आपल्या चरणांचा स्पर्श करून क्षमेची याचना करीत आहोत. आम्ही केलेल्या दुष्ट कृत्याने आम्हांला पश्चाताप होत आहे. त्यामुळे आमच्यावर आपण कृपा करा."

बुद्धानीं त्यांच्यां येण्याचे कारण ओळखले. डोळे उघडून प्रेमाने त्या दोघांना आपल्या जवळ बोलावून घेतले. व सांगितले– "तुम्ही दोघे काळजी करू नका, केव्हांना केव्हांतरी मृत्यु हा मनुष्याला येतोच. बस्, तुम्ही माझ्या मार्गाचे अंतिम यात्रे-पर्यंत सहकार्य करा. मी तुमचा कृतज्ञ आहे. मृत्यु तर तिसऱ्या डोळ्यांनी दिसणारा एक प्रकाश आहे. ज्योत जेव्हां विझते तेव्हां त्यावेळी त्याचा प्रकाश जिथे पोहोचतो. त्याच मार्गाने मी पण जात आहे.

बुद्धांच्या सांगण्याने देवदत्तच्या मनांत एकदम परिवर्तन घडले. त्यांनी बुद्धांच्या चरण कमलांना स्पर्श करण्याची अनुमती मागितली. बुद्धानी त्याला आपल्या जवळ बोलवत त्याचा खांद्यावर हात ठेवत म्हटले– "बाळ देवदत्ता! जो मनुष्य मानवाच्या कल्याणाच्या हेतुने आपल्या बुद्धीचा

उपयोग करून कष्ट करतो. तोच बुद्ध आहे. तो बुद्ध कधीच मरत नाही. मानवांच्या उद्धाराकरीता निर्माण झालेले सर्वच महात्मा बुद्ध आहेत. तू ज्ञानाच्या रूपाने वैर ओढून स्वता:च्या मनांमध्य माझ्याबद्दल द्वेष भाव निर्माण केलास. तू आता माझ्या अंता बरोबरच द्वेषभावाचा अंत कर, माझ्या निर्वाणा नंतर तू असे मान की; माझ्या जागी तू आहेस. माझे भाईबंधू सुद्धा राज्याचा त्याग करून बौद्ध भिक्षु बनले आहेत व मानव समाजाच्या सेवा करण्याकरीता त्यांनी आपल्याला अर्पित केले आहे. तू सुद्धा माझे अनुसरण करून बौद्धधर्म स्विकार व त्यांचा प्रसार कर. बौधं संगठनेच संचालन कर. बौद्ध धर्मियांना सरळ मार्गाने जावयास शिकव. ह्या कार्याकरीता तू एक समर्थ व्यक्ति आहेस ! असे सांगून बुद्धांनी देवदत्तच्या माथ्यावर हात ठेऊन आशिवाद दिला.

देवदत्त त्याने पुलकित झाला. त्याच्या डोळयातून अश्रुबिंदू वाहू लागले–" बुद्धं शरणं गच्छामि, धर्म शरणं गच्छामि, संघं शरणं गच्छामि ! असे तीन वेळा जप करीत म्हणाला." हे बुद्ध भगवान! मानवाला देवाच्या रूपात बदलून टाकणारा मार्ग दाखवून आपला असा एक उच्च आदेश प्राप्त होणारा धर्म तुम्हीदाखवून दिलात देवाच्या संबधात् विचार करण्याला सुद्धा काही वेगळे असे स्थान नाही. त्यामुळे आपण स्वत:च भगवान् आहात्! असे म्हणत देवदत्तने गहिवरत हात जोडून बुद्धांना नमस्कार केला.

तो वैशाख पोर्णिमेचा दिवस पूर्ण चंद्र आकाशात प्रकाशामान झाला होता. पूर्व दिशा फांकून प्रज्वलीत होऊन बुद्धांच्या निर्वाणाला यश प्राप्त करीत होत्या.

बुद्धांनंतर त्यांच्या द्वारे प्रचारित झालेला धर्म, उपदेश सुत्रे इत्यादी बौद्ध-धर्माच्या रूपाने प्रचलित झाले. बुद्धांना भगवानाचे रूप सर्वजण मानु लागले. व ते एक अवतार पुरुष म्हणून मानू लागले. महर्षि सुतने अशा प्रकारे बुद्धावताराची कथा समाप्त केली. दशावतारांपैकी दहावा अवतार कलकी यांच्या विषयी सांगण्यास सुरवात केली.

कृत, त्रेता, द्वापर, व कलीयुग हे चारयुग एकत्र केले की एक महायुग म्हटले जाते. प्रत्येक महायुगाच्या शेवटी कलीयुगाच्या शेवटी जेव्हां कलीचा प्रभाव वाढत जातो तेव्हां सारा विश्व संकटात सांपडतो.

त्या युगात अशा शंका उत्पन्न होऊ लागतात की, देव आहे का नाही ? आणि दुसऱ्या बाजूला अशीपण शंका वाटते की मानव प्राणी पण आहे किंवा नाही ? असा हा काल आहे.

एकीतून अशा विभिन्न माणसाची समाजात उत्पती होऊ लागली आहे की, वर्गभेद, वर्गकलह जात-पात, भेद-भाव, अत्याचार, राक्षस निती, हिंसा असे अनेक दुर्गुण वाढू लागले आहेत. व चांगल्या लोकांना जगणे मुष्किल होऊ लागले आहे.

अशा संकटाच्या वेळी विष्णु असा अनुभव करतात की, दुष्टांचा संहार करून दुष्ट लोकांना शिक्षा करण्याशिवाय दुसरा कोणताही उपाय नाही. ह्या विचाराने त्यांनी कलकीचा अवतार धारण केला. त्यालाच कलकी अवतार म्हणतात.

शंकर आपल्या अंशापासून एका पांढऱ्या घोडयाची परिकल्पना करून कलकीची पुर्ती देत आहेत. तो महान अश्व कालापेक्षां अधिक तिव्र गतीने पांढऱ्या शुभ्र धुवयाच्या रूपाने सोडत धूमकेतु प्रमाणे आकाशात भ्रमण करत इतर ग्रहांच्या पुढे पळत जात आहे.

त्या अश्वावर आरूढ होऊन कलकी आकाशांला स्पर्श करीत लांब शस्त्र हातात घेऊन दुष्ट लोकांचा संहार करण्याकरीतां जात आहे. प्रलयाच्या वेळी. कभिन्न ढगांमध्ये विजेच्या रूपात राहिलेली आकाशातून पृथ्वीवर गळून पडत दुष्टांचा संहार करत आहे.

कलकीचा अवतार हा म्हणणे एक स्वरूप वीर योद्धा प्रमाणे चमचम् करणाऱ्या एक कवच धारण केलेले व चांगल्या करीता त्याचा उपयोग करणारे सुंदर पुरूषाच्या रूपात् व दुष्टांच्या करीता एका महाभयंकर रूपात दर्शन देत आहे.

विष्णुच्या द्वारा अर्वातिण झालेला. कल्कीचा अवतार वेगवेगळ्या देशांत वेगवेगळ्या रूपात दर्शन देत. वेगाने घोड्याच्या बरोबर जात आपले कार्य पूर्ण करीत आहे.

कलकीच्या आक्रमणानं कलीचा प्रभाव अत्यंत कमी होत आहे तेव्हां आपल्या धारदार शस्त्राने दुष्टांना भिऊन पळविणारे. व जगातील दुष्ट, अत्याचारी, पापी ह्यांचा संहार करीत गर्विष्ठ लोकांची व चांगल्या लोकांची रक्षा करत.

कलकीच्या अवतारा बरोबरच एका नवीन त्युगाचा प्रारंभ होत आहे. ग्रहांची वेगमर्यादा बरोबर मार्गाने येऊ लागली आहे. भूदेवी (पृथ्वी माता) कलकीचा अवतार असलेल्या विष्णुची स्तुती करू लागते. तेव्हां ब्रह्म व इतर देवता सप्तऋषि-फुलांची वर्षा करीत त्याची प्रार्थना करत आहे. नारदमुनी महतीवीणा वर साम-गानचे गाणे गात आहे.

कलकी स्वता: पृथ्वीवर राज्यकारभार अत्याचार, अधर्म अन्याय इत्यादीचा नाश करून मानव समाजात विभिन्नता बरोबर एकता व शांतीपूर्ण सहजिवन माग्रक्रमण करायला शिकवत आहे. तेव्हां कृत युगाचे बीज रोवले जाईल. व आणि एका महायुगाचा आरंभ होईल. तेव्हा विष्णु आपल्या कलकीच्या रूपाने परत येऊन सर्व विश्व व्यापेल.

ह्या सांगण्याने एवढेच कळते की, विष्णु सर्वव्यापी परिणाम स्वरूप आहे. वेळ हीच त्यांची स्थिती आहे व अस्तित्व आहे. हे महाविश्व त्याचे परिपूर्ण स्वरूप आहे. असा प्रकाश पाडून सूत महर्षिनी दशावतारांपैकी प्रमुख बनलेल्या विष्णु पुराणाचे समग्र रूप संपूर्ण केले. (समाप्त)

अंतिमइच्छा

कमलनाथ नावाचा एक श्रीमंत माणुस म्हातारपणी एका दुर्धर रोगाने आजारी पडला. व त्याने अंथरूण धरले. त्याला बायको मुलेबाळे कोणीच नव्हती. पण त्याला वारस म्हणून राहीलेला मंगलदास त्याची रात्रंदिवस सेवा करीत होता.

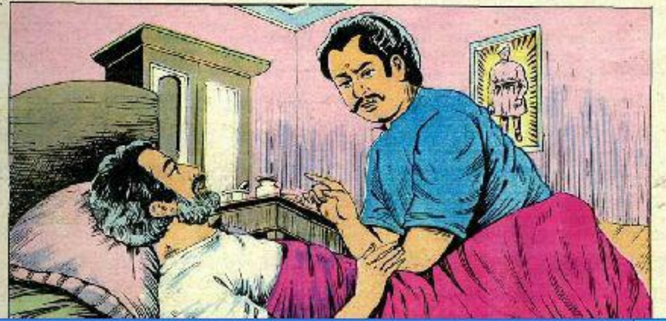
किशनलाल नावाचा वैद्य कमलनाथला औषधपाणी देत होता. एकदा त्याने रोग्याचे निदान करून मंगलदासला वेगळे बोलावून सांगितले–"तुझ्या मामाची तब्बेत अत्यंत नाजुक झाली आहे ते शुद्धीत नाहीत ते थोडे शुद्धीवर आले तर कुठल्याही परिस्थितीत तू ह्या दोन गोळ्या त्यांना खायला दे. म्हणजे तुझे काम होऊन जाईल.

वैद्य निघून जाता क्षणीच कमलनाथने डोळे उघडले व त्याला जवळ बोलावत म्हटले–"बाळा, जमिन-जायदाद मिळवणे जितके कठीण आहे. तसाच त्याचा सांभाळ करणे सुद्धा"

ह्यावर उदास चेहरा करीत मंगलदास म्हणाला–"मामाजी, असे काय बोलता ! तुमची काही अखेरची इच्छा असल्यास सांगा. ह्या स्थितीत पूर्ण करणे मी माझे कर्तव्य समजतो.

कमलनाथ क्षणभर थांबत म्हणाला–"वैद्य किशनलाल औषधाच्या दोन गोळ्या देऊन गेला आहे ना ? अशा माझ्या स्थितीत मी तुझ्या कडून जास्त काय अपेक्षा करू शकतो. त्यांनी सांगितल्या प्रमाणे माझ्या तोंडात त्या दोन गोळ्या घालून त्याचा काय परिणाम होतो त्याची फक्त वाट पहात रहा."

कमलनाथच्या तोंडातून पडलेली वाक्ये ऐकून मंगलदास आवाक् होऊन पहातच राहिला.

घाईगडबड

पर्शियातील एका लहानश्या गावी अब्दुलरसूल नावाचा एक तरूण रहात होता. तो त्याच्या आईवडिलांचा एकुलता एक मुलगा होता. ते गरीब होते. रसूलचा बाप बरीच कष्टाची कामे करून आपल्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह करीत असे.

रसूल जेव्हां सोळा वर्षांचा झाला. तेव्हां त्याची आई मरण पावली. व पाठोपाठ सहा महिन्यांनी बापही वारला.

आईवडिल वारल्यानंतर रसूलचे मन गावात लागेनासे झाले. तो दिवसभर अंगमेहनत करून जे कमावत होता. ते त्याला सुद्धा पोटभरीचे नव्हते. त्याने पूर्वी ऐकले होते की, दूरच्या एका गावांत कष्ट केल्यास बरीच मिळकत मिळत असे. त्यामुळे त्याने आपला गाव सोडून दिला व तो त्या शहरात गेला.

शहरात रसूलला एका व्यापाऱ्याकडे नोकरी लागली. शहरात अनेक ठिकाणी ह्या व्यापाऱ्याची दुकाने होती. रसूलचे काम एका दुकानातून दुसऱ्या दुकानात माल आणण्या नेण्याचे होते.

दहा वर्षं मेहनत करून रसूलने खूप पैसे जमा केले. त्याने आपला खाण्या-पिण्याचा खर्च सोडून इतर बरेच पैसे मिळवले. व करमणुकी करीता सुद्धा व्यर्थ पैसा खर्चला नाही.

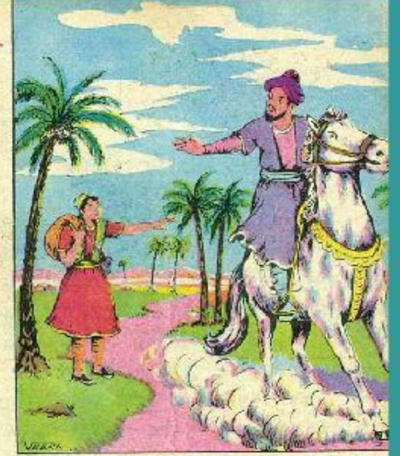
दर महिना रसूलला जे मासिक वेतन मिळत असे. त्यातील पैसे साठवून तो ते एका काजीकडे जमा करीत होता. त्याप्रमाणे दहा वर्षात मोठी रक्कम जमा झाली. त्याच्या मनात विचार येऊ लागला की, शहर सोडून आपल्या गावात परत जाऊन एक छोटासा व्यापार आपण कां करू नये?

त्याने तो विचार काजीला सांगितला. काजीने त्याला आनंदाने आशिर्वाद देत म्हटले "तुला ह्या कार्यात यश लाभो. असे म्हणून" त्याने त्याचे जमा झालेले सर्व पैसे रसूलला परत देऊन टाकले.

रसूल ते सर्व पैसे एका गाठोड्यात बांधून दुसऱ्या दिवशी सकाळी आपल्या गावी जायला निघाला. दुपार पर्यंत कुठेही न थांबता अखंड चालत राहिला. परंतु उन्हाच्या तडाख्याने त्याला पुढे चालणे जड जाऊ लागले. आणि कुठेही विश्रांती घ्यावी म्हटले तरी रस्त्याच्या दोही बाजूनेखजू-रांच्या उंच झाडाऐवजी दुसरे सावलीचे कोणतेही झाड नव्हते. म्हणून तसाच रसूल एका खजूरांच्या झाडाखाली उभा राहून आपल्या चामड्याच्या पिशवितले पाणी पिऊ लागला.

त्यांच वेळेला त्या रस्त्याने एक घोडेस्वार येतानां दिसला. तो जेव्हां त्याच्या जवळ आला. तेव्हां त्याने घोडेस्वाराला विचारले- "भाऊ साहेब, सांगता कां तुम्ही कोणीकडे जांणार आहात?"

घोडेस्वार घोड्याचा लगाम खेचत म्हणाला–"समोर जो गाव दिसतो आहे नां! तेथून मी शहरात जाणार आहे. त्या शहरात मी नोकरी करतो."

घोडे स्वाराने म्हटलेले ऐकून रसूलला परमावधीचा आनंद झाला. तो त्याला म्हणाला–"वाह्! वाह्! किती नशिबाची गोष्ट आहे. त्या गावच्या धर्मशाळचा मालक माझा नातेवाईक आहे. माझी ही थैली घेऊन जाऊन त्याच्या हाती सोपवाल कां? मी संध्याकाळ पर्यंत गांवी पोहोचून त्याच्या हातून मी माझी थैली परत घेईन ही तेथ पर्यंत वाहून नेणे मला फार जड जात आहे?"

रसूलचे बोलणे ऐकून घोडेस्वार हसत त्याला म्हणाला–"मित्रा, त्या थैलीला वाहून नेणे तुला कठीण वाटते तसेच माझ्या घोड्याला सुद्धा वाटेल नां! मला माफ कर

बाबा?" असे म्हणत तो घोडेस्वार घोड्याला चाबूक मारीत पिटाळू लागला.

परंतु घोडा पुढे गेला नाही तोच घोडेस्वाराच्या मनात एक विचार आला. की त्या वाटसरूची थैली आपल्या घोड्यावर न घेण्यात आपण एक मुर्खपणाच केला. जर कां? त्या गांठोड्यात किमती वस्तु असतील, तर गावाच्या धर्मशाळेचा मालकाकडे न जाता आपल्याला त्या वस्तु घेऊन सरळ शहरात जाता आले असते. व तेथे एखादा धंदा करता आला असता.

असा विचार करीत त्याने परत आपला घोडा मागच्या दिशेला वळविला. व रसुलच्या जवळ येऊ लागला. तेवढ्या अवधीत रसूलच्या डोक्यात एक कल्पना आली. आपण तरी किती मुर्ख होतो. नाहीतर दहा वर्ष अत्यंत श्रम करून मिळवलेला पैसा माहीती नसणाऱ्याच्या हातात सोपवणार होतो. आणि तो घेऊन गेला असता व त्याने ते पैसे धर्मशाळेच्या मालकाला दिलेच नसते तर आपण काय करू शकलो असतो. जे धन कमवायला आपण दहा वर्ष कष्ट मेहनत केली ते धन थोडावेळ वाहून नेऊ शकणार नाही काय?

रसूल असा विचार करीतच होता. तेवढ्यात घोडेस्वार त्याच्या जवळ पोहोचला व म्हणाला—"मित्रा, मी तुझ्या बोलण्याचा परत एकदा विचार केला. तेव्हां मला मनोमन वाटू लागले की, तुला मदद करणे माझे कर्तव्य आहे. तेव्हां ती थैली माझ्याकडे दे!"

रसूल हसत हसत म्हणाला—"अरे बाबा! मी सुद्धा परत ह्याबाबतीत विचार केला. की ही माझी थैली मीच घेऊन जाणे जास्त हिताचे आहे. तसे तर मी घाई-गडबडीने तुला थैली देत होतो पण तू ती थैली घेऊन जावयास थोडा उशिरच केलास.

त्या दोघांनी एकमेकांच्या मनातील गोष्ट जाणली. मग काय झाले घोडेस्वाराने आपला घोडा पाठीमागे वळविला व तो आपल्या रस्त्याने निघून गेला. व रसूल थैली सांभाळत गावाच्या दिशेने चालू लागला.

महामूर्ख

विमलदास व गोपालदास ह्यांचा असा विश्वास होता कि आपण एक दुसऱ्या पेक्षां जास्त हुषार आहोत. ह्याच कारणाने ते रोजच्या रोज भांडत असत. एकदा रस्त्याने जात असताना ते भांडत असलेले पाहून कमलनाथने त्यांना अडवत म्हटले—"मी तुमच्या भांडणाचे कारण शोधून काढतो. तुमच्या दोघांपैकी एकाला मी एक प्रश्न विचारतो. जो त्याचे बरोबर उत्तर देऊ शकले. तोच सर्वात हुषार समजला जाईल आणि जर कां ह्याचे उत्तर कोणीच देऊ शकले नाही. तर तुम्ही दोघे महामुर्ख समजले जाल व मीच तुमच्या पेक्षा जास्त हुषार समजला जाईन! ठिक आहे ना!"

"मी प्रश्नाची उत्तरे देणार नाही!" असे म्हणत गोपालदास तेथून निघून गेला

ह्यावर कमलनाथ म्हणाला पाहिलस नां! तुमच्या मध्ये गोपालदासच जास्त हुषार आहे.

त्यानंतर विमलदास गोपालदासाच्या घरी गेला व त्याला सर्व वृत्तांत सांगून म्हणाला—"कमलनाथने तर तुलाच जास्त हुषार आहेस म्हणून मान्य केले."

गोपालदास आश्चर्यचकित होत म्हणाला—"मित्रा! अचानक माझ्या पोटात जोरात दुखायला लागले. ही गोष्ट मला तुम्हांला सांगायची नव्हती. त्यामुळेच मी खोटे बोललो व घरी निघून गेलो. खरे तर ह्या खोट्या बोलण्यानेच मला जास्त हुषार बनवले."

"अशी पोटदुखी तर मला रोजच्या रोज होत होती. परंतु त्यावेळी दरिद्री पोटदुखी कां आली नाही." असे म्हणत विमलदासाला नेमकी त्याच वेळी पोट दुखी कां आली नाही ह्याचा पश्चाताप होऊ लागला.

